

RĪGAS ARHIBĪSKAPI – VĀCU ORDEŅA VARASKĀRES UPURI? *RĪGAS ARHIBĪSKAPU VARAS MĒRĶI LIVONIJĀ*

Eva Eihmane

Dr. hist., Mg. philol.

Zinātniskās intereses: Vācu ordeņa un Livonijas bīskapu attiecības, 14.–15. gadsimta norises Livonijā Rietumu kristīgās sabiedrības vēlo viduslaiku pārmaiņu kontekstā, krusta kari Livonijā.

E-pasts: eva.eihmane@gmail.com

Ko katra konfliktējošā puse tiecās panākt? – tas ir viens no pamatjautājumiem, uz kuru jāatbild, lai izprastu Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa aptuveni divus gadsimtus ilgo nesaskaņu būtību. Raksts pievēršas vienai no konfliktējošajām pusēm, meklējot atbildes uz jautājumiem: kādi bija Rīgas arhibīskapa mērķi, ar kādiem līdzekļiem viņš centās tos īstenot, kas noteica to realizācijas iespējas, vai, kāpēc un kā šī prelāta mērķi mainījās laika gaitā, un cik pamatots ir historiogrāfijā valdošais priekšstats, ka Livonijas bīskapi visumā bija pasīvi Vācu ordeņa varaskāres upuri? Rīgas arhibīskapu ambīcijas tiek aplūkotas hronoloģiskā secībā, lai izsekotu to attīstības dinamikai.

Atslēgas vārdi: Rīgas arhibīskaps, Vācu ordenis, domkapituls, vara, pakļautība.

IEVADS

Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa pastāvīgi saspringtās attiecības, kas bieži izvērtās asos konfliktos, ir salīdzinoši populāra viduslaiku Livonijas vēstures izpētes tēma. Līdzšinējā historiogrāfija koncentrējas uz abu šo spēku nesaskaņu aprakstīšanu vai atsevišķu to epizožu iztīrīšanu, liekot uzsvāru uz ordeņa aktivitātēm. Tomēr, lai izprastu šo divu viduslaiku Livonijas ietekmīgāko zemes kungu savstarpējo attiecību būtību, jānoskaidro, ko katra puse tiecās panākt. Šis pētījums pievēršas vienas no konfliktējošajām pusēm – Rīgas arhibīskapa – politiskajiem mērķiem.

Vēstures literatūrā Rīgas arhibīskapu mērķi Livonijā ir tikai ieski-cēti, aprakstot viņu konfliktu ar ordeni. Dziļāk analizēti ir vien atse-višķu prelātu centieni. Historiogrāfijas koncentrēšanās uz Vācu or-deņa aktivitātēm rada iespaidu, ka Livonijas prelāti visumā bija pasīvi konflikta dalībnieki vai pat ordeņa varaskāres upuri.¹

Cik pamatots ir šāds priekšstats, t.i., cik aktīvi vai pasīvi konflikta dalībnieki bija Rīgas arhibīskapi, kādi bija viņu politiskie mērķi (jo katrs konflikts ir vismaz divu mērķu sadursme), ar kādiem līdzekļiem viņi centās tos īstenot, vai, kāpēc un kā tie mainījās laika gaitā un kas noteica to realizācijas iespējas? Uz šiem jautājumiem tiks meklētas atbildes turpmākajās lappusēs.

Vairumā gadījumu Rīgas arhibīskaps savu politiku realizēja kopā ar domkapitulu. Tāpēc turpmākajā tekstā ar arhibīskapa mērķiem jā-saprot arī Rīgas domkapitula centieni.

Pētījums aptver Livonijas viduslaiku periodu – no Romas katoļu baznīcas ienākšanas šajā teritorijā 12. gadsimta beigās līdz 15. gad-simta beigām, kad noslēdzās viduslaikiem raksturīgais Livonijas zemes kungu attiecību posms.

RĪGAS ARHIBĪSKAPU VARAS TIESISKĀ IETVARA IZVEIDE

Lai izvērtētu, kā veidojās un cik pamatoti bija Rīgas arhibī-skapu politiskie mērķi, jāaplūko viņu rīcības telpa un tās tiesiskais ietvars. Tas tika izveidots viņu amata priekšteča – Rīgas bīskapa Al-berta (*Albert von Bexhövede / Buxhöwde / Buxhövden / Buxthoeven*, 1199–1229) darbības laikā. Tieši ar viņu arī sākas Rīgas bīskapa varas centienu vēsture – viņa amata priekštečiem bīskapiem Meinardam (*Meinnardus, Meynardus, Meynhart*, 1186–1196) un Bertoldam (*Bertoldus, Bertolt*, 1196–1198) nav pamata piedēvēt citus mērķus kā vien kristīgo misiju.

Kā tiek uzskatīts vēstures literatūrā, bīskaps Alberts bija iecerējis veidot Livoniju kā savu baznīcas valsti, kurā viņš būtu gan garīgais, gan laicīgais kungs – līdzīgi kā funkcionēja Svētās Romas impērijas baznīcas firstu valdījumi.²

Alberts pats apliecināja savas ambīcijas kļūt par augstāko baznī-cas varas instanci iekarotajā teritorijā, lūdzot Romas katoļu baznīcas vadītājam izveidot Livonijā arhidiecēzi.³ Lai gan kāroto arhibīskapa godu ieguva tikai viņa amata mantinieki, Albertam izdevās atbrīvo-

ties no pakļautības Hamburgas–Brēmenes arhibīskapam: 1214. gadā viņš tika tieši pakļauts pāvestam un 1217. gadā saņēma tiesības iesvētīt citus Livonijas bīskapus, kas viņu oficiāli apstiprināja kā augstāko baznīcas pārstāvi šajā teritorijā.⁴

Par trešā Livonijas bīskapa laicīgās varas mērķu robežām var diskutēt, tomēr viņa rīcība apliecina vēlmi kļūt par zemes kungu maksimāli lielā teritorijā. Savas laicīgās varas leģitimizācijai bīskaps Alberts vērsās pie Sv. Romas imperatora, kura laicīgās varas sfērā Livonija teorētiski atradās. 1207. un 1225. gadā vācu karaļa, nākamā imperatora izdotie dokumenti, kas piešķīra Albertam uz attiecīgo brīdi iekarotās Livonijas zemes kā lēni, deva tiesisko pamatu viņa politiskajām ambīcijām šajā teritorijā.⁵ Tomēr Sv. Romas imperatoram nebija instrumentu savu lēmumu realizēšanai Livonijā. Tāpēc šiem un citiem dokumentiem, kurus Rietumu kristīgās sabiedrības augstākā laicīgās varas instance izdeva nevis pēc savas iniciatīvas, bet pēc attiecīgā zemes kunga (šajā gadījumā bīskapa Alberta) lūguma, bija vairāk retoriska un diplomātiska nekā praktiska nozīme.⁶

Bīskapa Alberta mērķu īstenošanu ietekmēja citi Livonijas pakļaušanā un pārvaldīšanā ieinteresētie spēki, kuri vai kuru misijas turpinātāji ietekmēja arī viņa amata mantinieku varas mērķu realizāciju:

1) Zobenbrāļu ordenis, kurš vēlējās iegūt maksimāli daudz zemes (tostarp uz Rīgas bīskapa pārvaldīto teritoriju rēķina), pretēji Alberta iecerei kļūstot par zemes kungu, un sāka izrādīt arvien aktīvākus neatkarības centienus;⁷

2) Rīgas pilsēta, kura tiecās pēc maksimālas autonomijas, kā arī zemes īpašumiem;⁸

3) reģiona laicīgās varas – šajā gadījumā Dānijas karalis, kurš centās iekarot daļu no bīskapa nolūkotās pārvaldes telpas;

4) pāvests, kuram attiecībā uz varas organizāciju Livonijā bija atšķirīgs redzējums⁹ un kurš bija labvēlīgi noskaņots pret bīskapa Alberta konkurentiem (Dānijas karali un Zobenbrāļu ordeni) un, iespējams, nebija apmierināts ar Alberta un Sv. Romas imperatora kontaktiem un tāpēc nesniedza Rīgas bīskapam nedalītu atbalstu.

Rezultātā bīskaps Alberts kļuva tikai par vienu no Livonijas zemes kungiem. Viņam pienācās baznīcas vara pār pārējiem zemes kungiem un pār Zobenbrāļu ordeni – arī laicīgā vara, tomēr precīzas tās robežas netika nepārprotami noteiktas.

Šis apstāklis ir raisījis atšķirīgus viedokļus vēstures literatūrā. Piemēram, Leonīds Arbuzovs (*Leonid Arbusow*) traktē bīskapa un Zobenbrāļu ordeņa savstarpējo subordināciju kā lēņa kunga un vasaļa attiecības, lai arī tikai teorētiskas.¹⁰ Savukārt Ernsts Serafims (*Ernst Seraphim*) uzskata, ka bīskapu un ordeni noteikti nesaistīja lēņu attiecības, bet vienīgi pakļautība baznīcas jautājumos.¹¹ Bernharts Jēnigs (*Bernhart Jähmig*) atzīst, ka teorētiski Rīgas bīskapu ar ordeni saistīja ne tikai garīgā, bet arī laicīgā pakļautība, kuru nav iespējams precīzi definēt, tomēr tās nebija lēņu attiecības.¹²

Rīgas bīskapa un Zobenbrāļu ordeņa savstarpējā hierarhija ir fikseta vairākos dokumentos. Zobenbrāļu ordeņa subordinācijas Livonijas bīskapiem atkārtota rakstiska skaidrošana liecina, ka jau īsi pēc dibināšanas ordenis mēģināja šo pakļautību apstrīdēt. Kā apgalvo par Indriķi dēvētais Livonijas hronists, 1204. gadā apstiprinot Zobenbrāļu ordeņa dibināšanu un statūtus, pāvests noteica tā pakļautību Rīgas bīskapam.¹³ 1210. gadā, apstiprinot Livonijas iekaroto zemju sadalījumu, pāvests atkārtoja (jāpieņem, pēc bīskapa lūguma), ka ordeņa mestram jāpakļaujas Rīgas bīskapam (*obedientiam semper Rigensi episcopo repromittet*).¹⁴ Pāvesta legāts Vilhelms no Modēnas (*Guilielmum / Wilielmi Mutinensis*) savā spriedumā 1225. gadā skaidroja, ka viņiem piešķirtajā trešajā daļā no attiecīgās bīskapijas Zobenbrāļu ordeņa mestrs un brāļi ir pakļauti attiecīgā bīskapa jurisdikcijai, bet ordeņa garīdznieki baznīcas jautājumos ir vispār pakļauti bīskapam (*Albertus, livoniensis episcopus, fecerat magistro militae Christi et fratribus suis, super iurisdictione ipsius tertiae partis inter praedictum episcopum et magistrum dictae militiae dubitatio vertebatur [...] clerici magistri [...] in spiritualibus debent sub ipso episcopo respondere*).¹⁵ 1226. gada aprīlī, ar minētā pāvesta legāta starpniecību slēdzot vienošanos, Zobenbrāļu ordenis un Rīgas pilsēta atzina Rīgas bīskapu par "savu kungu un garīgo tēvu" (*tanquam domino et spirituli patri*), līdzīgi kā Rīgas baznīcu – par savu kundzi un garīgo māti (*tanquam dominae et spirituali matri*).¹⁶

Minētie dokumenti nosaka ordeņa pakļautību – gan baznīcas, gan arī laicīgajos jautājumos – attiecīgajam bīskapam, kura pārvaldītajā teritorijā ordenis bija saņēmis zemi. Tomēr būtībā pāvesta rīkojumi attiecināmi tikai uz baznīcas jomu, jo Livonija praktiski neattīstījās kā pāvesta valsts, lai gan teorētiski Romas katoļu baznīcas galva pretendēja arī uz laicīgo varu Livonijā.¹⁷ Arī no vācu karaļu, nākamo Sv. Romas imperatoru izdotiem dokumentiem izriet Rīgas bīskapa

laicīgā vara pār Zobenbrāļu ordeni, tomēr, kā minēts, Livonijas pakļautība Sv. Romas imperatoram bija tīri teorētiska. Jāsecina, ka laicīgajā jomā Rīgas bīskapa kundzība pār Zobenbrāļu ordeni bija manipulējams jēdziens. Praktisko varas hierarhiju Livonijā diktēja reālais spēku samērs un apstākļi šajā teritorijā. Tie noteica, ka prelātu laicīgā vara pār Zobenbrāļu ordeni un tā misijas mantiniekiem Livonijā pastāvēja tikai teorijā.

Neskaidrajam varas sadalījumam starp abiem spēkiem bija tāljošas sekas. Ar pārējiem Livonijas prelātiem arhibīskapam neveidojās būtiski konflikti par savstarpējo hierarhiju, jo tie pakļāvās viņam baznīcas jautājumos un necentās mazināt viņa laicīgo varu. Tieši reliģiski militārais ordenis kļuva par šķērslī ceļā uz bīskapa Alberta iedvesmoto Rīgas arhibīskapu augstāko mērķi – Livonijā dominējošā baznīcas un laicīgā zemes kunga statusu.

Jau Zobenbrāļu ordenis sāka izrādīt neatkarības centienus. Rīgas bīskapa iespējas kļūt par šīs teritorijas dominējošo laicīgo un baznīcas kungu ievērojami sašaurinājās līdz ar Vācu ordeņa ienākšanu Livonijā 1237. gadā (pārņemot t.s. Saules kaujā 1236. gadā smagi sakaitā un jau iepriekš apvienošanās lūgušā Zobenbrāļu ordeņa misiju). Teorētiski zemes kungu savstarpējā hierarhija nemainījās: apstiprinot abu ordeņu apvienošanās, pāvests noteica, ka Vācu ordenis manto zobenbrāļu pakļautību attiecīgo diecēžu bīskapiem.¹⁸ Arī paši Vācu ordeņa pārstāvji vēl 1254. gadā atzina sava Livonijas atzara pakļautību Rīgas arhibīskapam, kā arī Sāmsalas–Vīkas un Tērbatas bīskapiem: virsmestra pārstāvis Livonijas mestra un viņa amata pēcteču vārdā publiski zvērēja attiecīgajiem bīskapiem paklausību (*obedientiam*) un solīja, ka pildīs visas baznīcas un laicīgās saistības, kādas ordenim pienācās pret šiem prelātiem.¹⁹ Kā apgalvo liecinieki, Livonijas mestrs esot atzinis savu un ordeņa brāļu pakļautību Rīgas arhibīskapa un Livonijas bīskapu jurisdikcijai arī vēl 1264. gadā.²⁰ Tā bija pēdējā dokumentāli fiksētā reize, kad Vācu ordenis atzina savu pakļautību Livonijas bīskapiem. Vismaz no 14. gadsimta sākuma Livonijas brāļi to principiāli un kategoriski noliedza, atsaucoties uz viņiem izdevīgākiem dokumentiem: 1191. un 1196. gadā izdotām bullām, ar kurām pāvests bija ņēmis ordeni savā tiešā aizsardzībā.²¹ Vācu ordenis uzstāja, ka, balstoties uz šiem dokumentiem, tas ir neatkarīgs no visiem laicīgajiem un baznīcas kungiem un pakļauts vienīgi kūrījai.²² Arī Vācu ordeņa materiālā un politiskā bāze bija ievērojami stabilāka nekā zobenbrāļiem – tas bija nevis vietējas nozīmes reliģiski militāra

brālība, bet gan krusta karos pieredzējusi “starptautiska organizācija”, kas pārvaldīja plašas teritorijas ārpus Livonijas. Tas nodrošināja ordenim materiālos resursus, politisko ietekmi un reputāciju. Šajā ziņā ordenis varēja konkurēt ar Rīgas arhibīskapu. Turklāt Vācu ordenis ne tikai neatzina savu pakļautību Rīgas arhibīskapam, bet arī izdarīja spiedienu uz viņa paša varas sfēru un īpašumiem. No 13. gadsimta beigām spiediens kļuva arvien intensīvāks, Vācu ordenim tiecoties pakļaut arhibīskapiju savai ietekmei.²³

Tā par Rīgas arhibīskapu augstāko politisko mērķi Livonijā kļuva savas laicīgās un baznīcas varas pār Vācu ordeni nodrošināšana. Šāds mērķis skaidrojams ar trim apsvērumiem:

1) principiāla vēlme aizstāvēt dokumentos noteiktās amata varas robežas;

2) laicīgā vara pār ordeni ļautu arhibīskapam sasniegt dominējošo politisko stāvokli Livonijā;

3) aizsardzības apsvērumi: panākot, ka ordenis atzīst savu laicīgo un baznīcas pakļautību Rīgas arhibīskapam, pēdējam izdotos atvairīt vai vismaz mazināt ordeņa spiedienu uz viņa varas sfēru un īpašumiem.

Tā, no vienas puses, manipulējamā abu šo zemes kungu varas robeža sekmēja to misijas mantinieku konfliktus, bet, no otras puses, ļāva arhibīskapiem izvirzīt maksimālus mērķus, ko iedvesmoja trešā Rīgas bīskapa politiskās ambīcijas.

Lai izsekotu Rīgas arhibīskapu varas centienu attīstības dinamikai, tos lietderīgi aplūkot hronoloģiskā secībā.

Bīskapam Nikolausam (*Nikolaus von Nauen*, 1229–1253) vēl nebija pamata izvirzīt varas pretenzijas pret Vācu ordeni – minētajā abu ordeņu apvienošanās apstiprinājumā pāvests bija apliecinājis Rīgas bīskapa kundzību pār Vācu ordeni, pēdējais bija to akceptējis un pagaidām, iesakņojoties jaunajā misijas zemē un cenšoties paplašināt tās robežas, tam nebija laika un potenciāla – un varbūt arī nolūka – šai kārtībai pretoties. Iespējams arī, ka Nikolausa politiskās ambīcijas bija piezemētākas salīdzinājumā ar amata priekštecī.

13. GADSIMTA OTRĀ PUSE – NESKAIDRU AMBĪCIJU FIZISKAS SADURSMES LAIKS

Jau pirmā Rīgas arhibīskapa Alberta II (*Albert Suerbeer*, 1245–1273)²⁴ episkopāta laikā sadūrās šī prelāta un Vācu ordeņa skatījums uz savu vietu Livonijas varas struktūrā. Šo abu spēku konflikts bija

aizsācies, kad Alberts vēl pildīja pāvesta legāta misiju Prūsijā.²⁵ Albertam II, pēc Arbuzova domām, jau pirms sēdekļa iedibināšanas Rīgā bija mērķis kļūt par dominējošo varu reģionā, savukārt Frics Šoneboms uzskata, ka pāvests bija arhibīskapu iecerējis kā instrumentu Svētā Krēsla laicīgās varas interešu realizācijai reģionā.²⁶ Tomēr drīz pēc Alberta II stāšanās amatā Vācu ordenim bija izdevies pārvilināt pāvestu savā pusē.²⁷ Arhibīskaps, kuram neatlika citas iespējas, lai stātos pretī ordenim, vērsās pēc atbalsta pie ārējas laicīgas varas – 1267. gadā viņš nodeva arhibīskapiju Šverīnes (*Schwerin / Zwerin*) grāfa Gunzelīna III (*Gunzel / Gunzelin / Guncelinus*) faktiskā pārvaldībā, kas attiecīgajā vienošanās dokumentā tika formulēta kā grāfa iecelšana par arhibīskapijas aizstāvi (*tutorem et defensorem*).²⁸ Tomēr avoti neļauj ar pilnu pārliecību noteikt konkrētu arhibīskapa mērķi Livonijā, t.i., vai meklēt Šverīnes grāfa aizstāvību viņu mudināja aktīvi vai pasīvi varas centieni: pretošanās Vācu ordeņa mēģinājumiem ierobežot arhibīskapam pienākošos varu vai arī no ordeņa rīcības neatkarīga vēlme tālāk nostiprināt savu faktisko laicīgo varu Livonijā. Livonijas brāļu fiziskā pārspēka priekšā, kritis viņu gūstā, Alberts II bija spiests no minētās vienošanās atkāpties.²⁹

Arī Johannesam I (*Johannes von Lune / von Lünen*, 1273–1284) bija domstarpības ar Vācu ordeni – 1299. gadā viņa amata pēcteča un domkapitula pārstāvja iesniegtajā sūdzībā pāvestam ordenim tika pārņemta līdzdalība Johanna I sagūstīšanā gan tad, kad viņš vēl bija Rīgas domkapitula prāvests, gan vēlāk, kad viņš pildīja arhibīskapa amatu.³⁰ Avoti neļauj noteikt konkrētu konflikta būtību, tāpēc arī šajā gadījumā nav nepārprotami skaidrs, kuras puses centieni pastiprināt savu varu bija tā pamatā. Tomēr Vācu ordeņa uzsāktā virzība uz kundzības pār Rīgu pārņemšanu savās rokās³¹ – tas bija vismaz viens konflikta iemesls – dod pamatu pieņemt, ka arhibīskaps drīzāk tiecās pretoties ordeņa spiedienam nekā aktīvi apliecināt savu varu pār to.

Johanness II (*Johannes von Vechta / de Vacata*, 1285–1294) bija atradies Vācu ordeņa gūstā kopā ar arhibīskapu Albertu II, vēl būdams domkapitula prāvests.³² Personīgi pārliecinājies par ordeņa faktisko pārspēku, episkopāta laikā viņš izvairījās no varas pretenziju izvirzīšanas pret to. Iespējams, Johanness II bija nonācis pie atziņas par savas laicīgās varas pār ordeni teorētisko raksturu, kas atturēja viņu no mēģinājumiem apliecināt to praksē.

Arī Johanness III (*Johannes von Schwerin / de Suerin / Suerim*, 1294–1300) sākumā neizvirzīja varas pretenzijas pret Vācu ordeni.

Tomēr viņš nevarēja palikt malā, kad ordenis karoja pret viņam pakļauto Rīgas pilsētu, neslēpjot nolūku pārņemt kundzību pār to. Sākotnēji ieturējis neitrālu pozīciju un mēģinājis puses samierināt, viņš galu galā loģiski nostājās savas pilsētas pusē.

Avoti un notikumu gaita apliecina Johanna III mērķi saglabāt kundzību pār Rīgu un nepieļaut Vācu ordeņa ielaušanos viņa varas sfērā. Tomēr nevar noraidīt iespēju, ka Johannam III bija tālejošākas varas ambīcijas – rīdzinieku sākotnējie militārie panākumi un viņu kā potenciālo sabiedroto pret Vācu ordeni apzināšanās, sabiedroto atrašana ārpus Livonijas robežām (kopā ar rīdziniekiem un domkapitulu arhibīskaps slēdza savienību ar lietuviešiem un viņa domkapituls kopā ar Rīgas rāti (pēc arhibīskapa krišanas ordeņa gūstā) – ar Dānijas karali),³³ kā arī cerība uz pāvesta atbalstu ļāva viņam noticēt iespējai paplašināt savu faktisko varu attiecībā pret ordeni.

1298. gadā Vācu ordenis Johannesu III sakāva, sagūstīja un turēja gūstā ilgu laiku un necienīgos apstākļos – “pie maizes un ūdens”, kā vēsta viņam labvēlīgi avoti.³⁴ Gūstā arhibīskaps bija spiests rakstiski atteikties no jebkādam pretenzijām pret ordeni (kas savukārt ordenim ļāva pārliecināt pāvestu, ka konflikts ir atrisināts).³⁵

Tomēr personīgi piedzīvotā vardarbība Johanna III pretenzijas pret Vācu ordeni tikai aktualizēja. Šajā karjeras posmā galvenais to realizācijas ceļš bija atbalsta meklējumi pāvesta kūrījā, kur viņš iesniedza sūdzības par ordeņa varmācību pret viņa personu un citiem garīdzniekiem un viņu īpašumiem, kā arī pret jaunkristītajiem un rīdziniekiem.³⁶

Avotu trūkums neļauj precīzi iezīmēt 13. gadsimta otrās puses Rīgas arhibīskapu mērķus, tomēr var ieskicēt vispārējas tendences: šajā laikā arhibīskapi pretojās ordeņa augošajiem centieniem palielināt savu ietekmi arhibīskapijā un it īpaši ordeņa mēģinājumiem atņemt viņiem kundzību pār Rīgu. Nevar noraidīt iespēju, ka, reaģējot uz Vācu ordeņa spiedienu vai arī neatkarīgi no ordeņa rīcības vēloties izvērst savu politisko ietekmi, 13. gadsimta arhibīskapi saglabāja mērķi apliecināt savu dokumentos fiksēto kundzību pār Livonijas brāļiem, tomēr par to nevar izdarīt pārliecināšus secinājumus. Savu mērķu īstenošanai arhibīskapi izmantoja ārējo laicīgo spēku atbalstu un uzsāka pāvesta palīdzības meklējumus. Tas tomēr nenodrošināja pietiekamu pretestību Vācu ordeņa militārajam pārspēkam – tieši fiziskais pārspēks šajā periodā noteica savstarpējā konflikta iznākumu.

14. GADSIMTS – RĪGAS ARHIBĪSKAPU MAKSIMĀLO AMBĪCIJU LAIKS

Johannesa III aizsāko tradīciju – sūdzēties par ordeni pāvestam – turpināja viņa amata pēcteči, saskatot Romas katoļu baznīcas galvas sankcijas pret Vācu ordeni kā cerīgāko viņiem pieejamo instrumentu savas varas pār to īstenošanai. Pateicoties šim apstāklim, sākot ar 14. gadsimtu, Livonijas zemes kungu nesaskaņas kļūst arvien labāk dokumentētas, kas ļauj izdarīt detalizētākus secinājumus par abu konfliktējošo pušu mērķiem.

Arhibīskaps Izarns (*Isarno / Isarnus / Isranus Takkon / Tacconi / de Fontiano / Morlane*, 1300–1302) sava īsā episkopāta laikā ieturēja distancētu attieksmi pret norisēm Livonijā un neizrādīja politiskas pretenzijas pret Vācu ordeni. Par to liecina ordeņa atzinīgie izteikumi par viņu, minot Izarnu kā pretstatu viņa amata pēctecim – un pamatoti.³⁷

Fridrihs (*Federicus / Fredericus / Friedrich von Pernstein*, 1304–1341) izvērta pāvesta kūrījā intensīvu diplomātisko cīņu pret Vācu ordeni. Uz to viņu pamudināja divi notikumi. Tiešais iegansts bija stratēģiski svarīgi novietotā Daugavgrīvas klostera nonākšana ordeņa īpašumā, kas ļāva tam izolēt Rīgu no ār pasaules. Uzsākt intensīvu kampaņu pret Vācu ordeni Fridrihu iedvesmoja arī Templiešu ordeņa tiesāšana un likvidācija. Kā tiek uzskatīts vēstures literatūrā, tas ļāva arhibīskapam cerēt, ka līdzīgu likteni varētu sarūpēt arī Vācu ordenim.³⁸ Par to liecina viņa sūdzības pāvestam – tajās ordenis mērķtiecīgi atainots kā varmācīgs baznīcas ienaidnieks, kurš tiecas iznīdēt Livonijā Romas katoļu ticību.³⁹

Kā apgalvo Bernharts Jēnigs, Fridrihs bija izvirzījis maksimālu mērķi – nodrošināt reālu dominējošu politisko stāvokli Livonijā.⁴⁰ Arhibīskapa skatījumā paliekošākais un drošākais ceļš uz šo mērķi bija ordeņa pilnīga izslēgšana no Livonijas varas sistēmas vai pat tā iznīcināšana. Redzot, ka ar diplomātiskiem līdzekļiem mērķi tomēr neizdosies sasniegt – Vācu ordenim bija plašāka varas bāze un daudz vājāks pretinieks nekā Templiešu ordenim, un pāvestam nebija motivācijas likvidēt ordeni, kurš sargāja Rietumu kristīgās pasaules austrumu robežas⁴¹ –, Fridrihs pieprasīja atzīt viņu par Vācu ordeņa lēņa kungu.⁴² Tādējādi viņš izvirzīja pret ordeni tiesiskās niansēs atšķirīgas, augstākas pretenzijas nekā viņa priekšgājēji. Iespējams, Fridrihu uz šo soli pamudināja sašutums par to, ka 1330. gadā Vācu ordenis

ar kara uzvarētāja tiesībām bija pārņēmis kundzību pār Rīgu, kā arī centieni atgūt pilsētu.⁴³

Tomēr visi šie centieni atdūrās pret Vācu ordeņa nepiekāpīgo atteikšanos atzīt savu pakļautību arhibīskapam, kā arī pret ordeņa izvērsto diplomātiju un amatpersonu apdāvināšanu pāvesta kūrījā un tā sekmīgo propagandu un militāro spiedienu Livonijā, kā rezultātā daļa domkapitula un arhibīskapa vasaļu nostājās ordeņa pusē. Rezultātā Fridriham neizdevās gūt reālus panākumus ceļā uz savu mērķi.

Divi nākamie Fridriha amata pēcteči turpināja sparīgi virzīties uz mērķi apliecināt savu laicīgo varu pār ordeni priekšgājēja izvirzītās kategorijās.

Engelberts (*Engelbert von Dolen / Doehlen / Engelbertus a Dalen*, 1341–1347), vēl būdams Tērbatas bīskaps (1324–1341), pieprasīja no Vācu ordeņa vasaļa zvērestu (*manualis obedientia*).⁴⁴ Visu savu episkopātu viņš – bez paliekošiem panākumiem – veltīja sūdzību virzīšanai pret ordeni pāvesta kūrījā,⁴⁵ cerot ar šādā veidā iegūtu baznīcas galvas atbalstu pretoties ordeņa spiedienam un realizēt savu varu pār to. Minhenē 1343. gadā izdots notariāls dokuments, ar kuru Rīgas rātes pārstāvji apliecināja pilsētas pakļautību arhibīskapam baznīcas jautājumos, kā arī arhibīskapa tiesības apstiprināt rātes ievēlētu pilsētas fogtu un izvietot uz pilsētā kaltām monētām savu attēlu,⁴⁶ ļauj pieņemt, ka Engelberts centās atgūt arī kundzību pār Rīgu.

Arhibīskaps Fromholds (*Bromhold / Vromoldi von Fünffhausen / Viffhusen / Vyffhusen*, 1348–1369) savas laicīgās varas pār Vācu ordeni apliecināšanu un kundzības pār Rīgas pilsētu atgūšanu izvirzīja kā principiālus mērķus un tiecās uz tiem apņēmīgi un neatlaidīgi.⁴⁷ Tos viņš centās sasniegt ar pāvesta palīdzību. Kūrījā iesniegtās pretenzijās viņš uzstāja, ka Vācu ordenis savas zemes Livonijā ir saņēmis kā lēni no Rīgas un pārējiem attiecīgajiem bīskapiem un tādējādi ir to vasalis un pakļauts to jurisdikcijai. Tāpēc viņš pieprasīja no ordeņa vasaļa zvērestu.⁴⁸ Kā papildus argumentu arhibīskaps sagādāja Sv. Romas imperatora dokumentu, ar kuru tika apstiprinātas un paplašinātas viņa amata priekštecim piešķirtās laicīgās varas robežas (laicīgā kundzība pār Livoniju, tai skaitā Rīgu, kā Sv. Romas impērijas vasalim).⁴⁹

Fromholds vienlīdz principiāli iestājās par abiem saviem mērķiem. No savām pretenzijām uz Vācu ordeņa lēņa kunga statusu viņš nebija gatavs atteikties pat apmaiņā pret kundzību pār Rīgas pilsētu. To viņam piedāvāja izlīgums, kas ar virsmestra starpniecību tika no-

slēgts 1366. gadā,⁵⁰ lai atbrīvotos no Prūsijas brāļiem neērtās Livonijas konflikta starptautiskās rezonanses. Šis izlīgums nesaņēma pāvesta apstiprinājumu. Hronista Hermaņa no Vartberges apgalvojums, ka “tas, ka šī vienošanās netika ievērota, ir nevis Livonijas brāļu, bet gan arhibīskapa un Rīgas kapitula vaina, kuri, gūstot Romas kūrījas atbalstu, to neņēma vērā”,⁵¹ ļauj pieņemt, ka arhibīskaps un kapituls lūdza pāvestam šo vienošanos neapstiprināt kā viņiem uzspiestu. Tomēr, tā kā pāvestam un Sv. Romas imperatoram nebija reālas iespējas un varbūt arī motivācijas ietekmēt norises Livonijā, Fromholdam vairs neizdevās nonākt tik tuvu vismaz viena sava mērķa realizācijai kā minētās, jāpieņem, viņa paša noraidītās vienošanās ceļā.

14. gadsimta pirmie trīs ceturkšņi raksturojami kā Rīgas arhibīskapu maksimālo ambīciju laiks. Šajā periodā viņi apņēmīgi tiecas īstenot bīskapa Alberta mantojumu un praksē realizēt viņiem pienākošos laicīgo varu pār Vācu ordeni, paceļot pretenzijas pret ordeni augstākā tiesiskā līmenī. Arhibīskapi centās arī atgūt zaudēto kundzību pār Rīgas pilsētu. Šajos centienos viņi gandrīz pilnībā paļāvās uz pāvesta atbalstu, tomēr nodrošinoties arī ar Sv. Romas imperatora labvēlību. Taču tas lika vilties, jo ne Romas katoļu baznīcas galvai, ne Sv. Romas imperatoram nebija līdzekļu piespiest ordeni pildīt rīkojumus.

14. GADSIMTA PĒDĒJAIS CETURKSNIS – RĪGAS ARHIBĪSKAPA VARAS AMBĪCIJU ATSLĀBUMS

Ar Fromholdu Rīgas arhibīskapu “maksimālo” varas mērķu laiks bija pagājis. Viņa amata pēcteču pretenzijas uz augstākās laicīgās varas statusu Livonijā pakāpeniski atslāba.

Zigfrīds (*Siegfried / Siffrido / Siffridus Bloemberch / Blomberch / Blomberg / Blomemberch*, 1370–1374) turpināja virzīt sūdzības par Vācu ordeņa varmācību pret garīdzniecību un tās īpašumiem Livonijā, ko viņš bija aizsācis darīt jau kā domkungs kopā ar savu priekšgājēju.⁵²

Tomēr Zigfrīds atturējās no principiālu varas pretenziju izvirzīšanas pret Vācu ordeni. Tas ļauj izdarīt pieņemumu, ka priekšgājēju ilglaicīgie un nesekmīgie pūliņi bija parādījuši, ka nav iespējams panākt, lai ordenis formāli atzīst arhibīskapa laicīgo kundzību, vismaz ne pārskatāmā nākotnē. Turklāt ordeņa varas pozīcijas Livonijā šajā laikā pastāvīgi uzlabojās – 1346. gadā tas bija ieguvis savā īpašumā

agrāk Dānijas karalim piederējušās zemes Igaunijā un 1385. gadā ar dāvanām pāvestam panāca virsmestra brāļadēla iecelšanu Sāmsalas–Vikas bīskapa amatā, kas radīja precedentu ordeņa centieniem nodrošināt savu ietekmi arī citos Livonijas valdījumos. Tas lika arhibīskapam pārskatīt un piezemēt savu priekšteču mērķus. Nevar noraidīt arī personības lomu – iespējams, Zigfrīds bija mazāk ambiciozs un reālāk domājošs nekā viņa priekšgājējs.

Tā Zigfrīds necentās nekavējoties un par katru cenu īstenot savu priekšteču mērķus, bet pievērsās aktuālākam mērķim – nosargāt savas esošās varas pozīcijas. Augot vasaļu politiskajai ietekmei un arhibīskapam viņoties cerībās uzlabot savu varas stāvokli attiecībā pret Vācu ordeni ar pāvesta palīdzību, viņš koncentrējās uz savas praktiskās varas bāzes stiprināšanu Livonijā, tiecoties nodrošināt sev un domkapitulam Livonijas vasaļu politisko un militāro atbalstu.

Šajā nolūkā viņš veica Rīgas domkapitula regulas maiņu, ko 1373. gadā apstiprināja pāvests. Līdzšinējās premonstriešu regulas (kas paredzēja dzīvi kopienā) un baltā tērpa (kas bija līdzīgs tam, ko valkāja Vācu ordeņa brāļi) vietā domkapituls pieņēma Augustīniešu ordeņa regulu un melno tērpu.⁵³ Šī regula deva domkungiem lielāku neatkarību (neuzliekot viņiem pienākumu dzīvot mūku kopienā) un materiālo labklājību (nodrošinot personisku ienākumu bāzi). Ar to bija iecerēts padarīt domkungu amatus pievilcīgākus Livonijas sabiedrības augstākajām aprindām, lai tādējādi stiprinātu arhibīskapa un domkapitula politiskās varas atbalstu Livonijā.⁵⁴

Bijušais domkungs Johannes IV (*Johannes IV von Sinten / von Zinten*, 1374–1393) sākumā atturējās no konfrontācijas ar Vācu ordeni, līdz saskārās ar agresīvu tā spiedienu. Tas izmantoja arhibīskapa nesaskaņas ar viņa vasaļiem par tiesībām rīkoties ar lēņiem⁵⁵ – atbalstot vasaļu saimnieciskās intereses, ordenis ieguva to simpātijas, tādējādi vērsdams pret arhibīskapu viņa paša varas atbalsta bāzi. Lai aizstāvētu savas varas pozīcijas, Johannes IV vērsās pie cita tuvākā sabiedrotā – lietuviešiem; savukārt Vācu ordenis to izmantoja, lai noskaņotu ārējo robežu aizsardzībā ieinteresēto politiski aktīvo Livonijas sabiedrību – vasaļus un pilsētas – pret arhibīskapu izteikti naidīgi.⁵⁶ Zaudējis savas laicīgās varas atbalsta bāzi Livonijā, Johannes IV kopā ar daļu domkapitula devās trimdā un izvērta pret ordeni diplomātisko kampaņu Rietumeiropas galmos, gūstot morālu un rakstisku atbalstu no Sv. Romas imperatora,⁵⁷ Polijas karaļa un citiem spēkiem.⁵⁸ Viņš turpināja šos centienus arī pēc tam, kad Vācu

ordenim izdevās panākt viņa atcelšanu no amata un iecelšanu par Aleksandrijas patriarhu,⁵⁹ bet viņa trimdā mītošie domkungi – arī pēc Johanna IV nāves.

Avoti un arhibīskapa rīcība mudina izdarīt pieņēmumu, ka viņš kopā ar trimdā dzīvojošajiem domkungiem tiecās vairot Vācu ordeņa nelabvēļu loku, lai sagatavotu iespējas sava zaudētā varas stāvokļa atgūšanai, kā arī lai vienkārši atriebtos.

Vācu ordeņa virsmestra brāļadēla Johanna no Vallenrodes (*Johannes von Wallenrode / von Wallenrodt*) iecelšana Rīgas arhibīskapa amatā un domkapitula inkorporācija ordenī, ko pēdējais panāca 1393. gadā ar lielu naudas dāvinājumu pāvestam,⁶⁰ ordeņa un arhibīskapa hierarhiskās attiecības mainīja pretējā virzienā. Arhibīskaps vairs nevarēja pat teorētiski pretendēt uz laicīgo un pat ne uz baznīcas varu pār Livonijas brāļiem, gluži pretēji – viņš un domkapituls tagad paši bija pakļauti virsmestram.

Johannes V (1393–1418) neizvirzīja ar Rīgas arhibīskapa amatu saistītus mērķus. Lai gan viņam ar Livonijas mestru neveidojās saskanīgas attiecības,⁶¹ viņš palika lojāls Vācu ordenim un pildīja tā politiskos mērķus. Johannes V tiecās baudīt politiski neatkarīga un materiāli nodrošināta zemes kunga statusu.⁶² Sapratis, ka Rīgas arhibīskapa amats neļaus viņam šīs personiskās ambīcijas īstenot, viņš tās ar šo amatu nesaistīja, bet pievērsās karjeras veidošanai ārpus Livonijas, atstājot savu diecēzi ordeņa rokās.⁶³

14. gadsimta pēdējā ceturksnī Rīgas arhibīskapi Vācu ordeņa intensīva spiediena rezultātā nonāca aizsardzības pozīcijās. Viņi vairs necentās apliecināt savu varu pār ordeni, bet tikai nosargāt esošās varas pozīcijas. Šim mērķim viņi tiecās izmantot ārējo laicīgo spēku un savu vasaļu atbalstu. Tomēr šis atbalsts nebija pietiekami efektīvs un stabils, lai pretotos ordeņa augošajai varai un tā sekmīgajai propagandai Livonijā un diplomātijai pāvesta kūrījā.

15. GADSIMTA PIRMĀ PUSE – RĪGAS ARHIBĪSKAPA CEĻŠ UZ NEATKARĪBAS ATGŪŠANU

Domkapitula inkorporācija Vācu ordenī bija lūzuma punkts Rīgas arhibīskapa varas mērķu attīstībā. Johanna IV amata pēcteči bija spiesti samierināties ar daudz pieticīgākiem mērķiem nekā viņa priekšgājēji. Viņu dienas kārtībā izvirzījās sava amata un domkapitula neatkarības atjaunošana.

Pāvestam Rīgas arhibīskapa amatā ieceļot no Vācu ordeņa neatkarīgu personu – līdzšinējo Kūras (*Chur*, mūsdienu Šveicē) bīskapu Johannesu Ambundi (*Johannes Ambundi / Ambundii / Abundi / Ambundij / Habundi / Habendi / Habindi / Almanni / de Swan / von Schwan*, 1418–1424), sākās apņēmīga virzība uz šo mērķi. Pēc slepenas savu interešu lobēšanas kūrījā 1423. gada janvārī domkungi iesniedza pāvestam Martinam V (*Martinus V*, 1417–1431) oficiālu lūgumu atcelt Bonifācija IX izdotos rīkojumus par Rīgas domkapitula inkorporāciju ordenī,⁶⁴ ko viņš daļēji izpildīja, sākumā tos “iesaldējot”, bet vēlāk anulējot ar norunu, ka esošie domkungi paliks Vācu ordeņa brāļi, bet turpmāk ievēlētie drikstēs pieņemt augustīniešu regulu.⁶⁵ Līdztekus pāvesta palīdzības meklējumiem Johannes VI centās stiprināt arī savu atbalsta bāzi Livonijas politiski aktīvajā sabiedrībā, dodot ilgtermiņa ieguldījumu amata mērķu īstenošanā. Viņš sasauca vairākas zemes kungu un kārtu sanāksmes, kas tieši šajā laikā institucionalizējās un no šī brīža tiek dēvētas par landtāgiem.⁶⁶

Konsekventi piekopjot neatkarīgu politiku un ignorējot vēl spēkā esošo domkapitula inkorporāciju ordenī (Vācu ordenī viņš neiestājās un arī neļāva ordenim veikt domkapitula vizitāciju), Johannes VI tomēr uz sava amata un domkapitula neatkarības atjaunošanu virzījās apdomīgi. Viņš Vācu ordeni lieki neizaicināja un izturējās pret to draudzīgi. Ordeņa varas stāvokļa lejupslīde mudināja to arī no savas puses saglabāt savaldību.⁶⁷ Tā Johannes VI episkopāts apliecināja, ka, abām pusēm nedaudz piekāpjoties, bija iespējama mierīga līdzāspastāvēšana, un to attiecībās liela nozīme bija abpusējai pieklājībai un savaldībai, lai gan līdz kompromisa kā reālākā attiecību pamata formālai atzīšanai vēl bija jāpaiet zināmam laikam.

Heninga (*Henning Scharpenberg / Henningus Scarpfenbergius*, 1424–1448) nonākšana arhibīskapa amatā apliecina domkapitula nesamierināšanos ar savu inkorporāciju ordenī, ko domkungi neuzskatīja par normālu stāvokli. Šajā gadījumā domkungi pat ķērās pie viltības – turot slepenībā ziņas par Johannesu VI nāvi, lai nedotu Vācu ordenim iespēju laicīgi pieteikt pāvesta kūrījā savu kandidātu, viņi ievēlēja šajā amatā savu prāvestu Heningu un panāca no pāvesta viņa apstiprināšanu, nostādot ordeni fakta priekšā.⁶⁸ Henings, kurš jau sava priekšgājēja laikā bija aktīvi piedalījies domkapitula neatkarības atjaunošanā, turpināja virzīties uz jau nospraustajiem mērķiem – pilnīgas sava amata un domkapitula neatkarības, kā arī kundzības pār Rīgu atgūšanu.⁶⁹ Balstoties uz jau gūtajiem sasniegumiem un eso-

šajām iestrādēm kūrījā, 1425. gadā viņš panāca no pāvesta apstiprinājumu savai baznīcas un laicīgajai kundzībai pār Rīgas pilsētu.⁷⁰ 1426. gada novembrī pāvests izdeva rīkojumu, ar kuru Rīgas domkapitulam tika atgriezta augustīniešu regula un tērps, kuru drīkstēja pieņemt jau esošie, nevis tikai turpmāk ievēlētie domkungi.⁷¹ Tādējādi domkapituls bija pilnībā atguvis statusu, kāds tam bija pirms ordeņa nopirktajiem Bonifācija IX rīkojumiem. Teorētiski Henings savus mērķus bija sasniedzis.

Tomēr arī Henings, līdzīgi kā viņa priekšgājējs, uz savu mērķu praktisko īstenošanu virzījās apdomīgi. Pamatoti baidīdamies no ordeņa vardarbības,⁷² viņš nesteidzās minētos pāvesta rīkojumus publicēt. Par pāvesta apstiprinājumu arhibīskapa kundzībai pār Rīgu ordenis uzzināja tikai 1430. gadā, kad domkungi veda attiecīgo bullu uz Livoniju.⁷³ Savas dzīves laikā Heningam neizdevās iegūt faktisku kundzību pār Rīgu.⁷⁴

Domkapitula faktiskas neatkarības atjaunošana bija sāpīgs un garš ceļš, pa kuru tomēr arhibīskaps un domkungi neatlaidīgi virzījās. Pāvesta bullu par pilnīgu savas neatkarības atjaunošanu viņi publiskoja un augustīniešu tērpu uzvilka tikai 1428. gadā – sašutumā par kādu Livonijas brāļu neapdomīgi paveiktu varasdarbu vai arī izmantojot tā radīto potenciālo ordenim nelabvēlīgo publicitāti.⁷⁵ Ilgu un mokošu sarunu ceļā, ordeņa fiziskā draudu ēnā⁷⁶ domkapituls bija spiests piekāpties, tomēr darīja to tikai daļēji, uzstājot, ka labāk mīrs nekā atkal nonāks pilnīgā Vācu ordeņa pakļautībā.⁷⁷ Panāktā vienošanās uzlika turpmāk amatā ievēlētajiem domkungiņiem pienākumu iestāties Vācu ordenī, taču paredzot brīvu domkapitula ievēlēšanu un nepakļaujot to ordeņa vizitācijai.⁷⁸

Arhibīskaps un domkapituls nepārstāja virzīties uz savu mērķi. Viņu pārstāvji kūrījā centās pārliecināt pāvestu šo vienošanos neapstiprināt kā viņiem uzspiestu.⁷⁹ Kad pāvests Eižens IV (*Eugenius IV*, 1431–1447) tomēr 1432. gada februārī to apstiprināja,⁸⁰ arhibīskaps un domkapituls vilcinājās šo vienošanos pildīt,⁸¹ tostarp iesniedzot apelāciju pret to Romas katoļu baznīcas koncilam, kurš 1431. gadā bija sapulcējies Bāzelē un pasludinājis savu virsvaru pār pāvestu. Koncils kā plaša garīdznieku sanāksme bija grūtāk uzpērkams nekā pāvests. Vācu ordenis, baidoties aizvainot pāvestu un neuztverot koncilu kā īstu baznīcas galvu, Bāzelē darbojās fragmentāri un nedroši.⁸² Turpretī tā galvenais ienaidnieks Polijas karalis koncilā aktīvi izvērša propagandu pret ordeni, radot tam nelabvēlīgu noskaņojumu.⁸³

Rezultātā koncils tiecās veicināt risinājumu,⁸⁴ kas būtu labvēlīgs arhibīskapam un domkapitulam, kuri, sūdzoties par Vācu ordeņa vardarbību, bija lūguši atcelt viņiem uzspiesto izlīgumu.⁸⁵

Arhibīskapa mērķu īstenošanai vēl labvēlīgākus apstākļus radīja smagā sakāve, ko Vācu ordeņa Livonijas atzars piedzīvoja 1435. gada septembrī kaujā pret Polijas-Lietuvas karaspēku, un tai sekojošie lietuviešu iebrukuma draudi. Tas mudināja Livonijas brāļus pašiem tīkties uz izlīgumu, lai gūtu pārējo spēku militāro atbalstu.⁸⁶

Rezultātā 1435. gada decembrī zemes kungu un kārtu sanāksmē tika panākta Livonijas politisko spēku vienošanās. Saskaņā ar to Vācu ordenis akceptēja, ka Rīgas domkapituls uz mūžīgiem laikiem saglabās augustīniešu regulu.⁸⁷

Šī vienošanās bija atskaites punkts gan arhibīskapa, gan Vācu ordeņa varas mērķu īstenošanā. Pirmkārt, tā apliecināja, ka zemes kungiem arvien vairāk jārēķinās ar pārējo politisko spēku – pilsētu un it īpaši vasaļu – interesēm. Otrkārt, visas politiski aktīvās sabiedrības sanāksme tika formāli atzīta kā zemes kungu konfliktu risināšanas formāts. Saskaņā ar šo vienošanos turpmāk reizi gadā bija jāriko visu zemes kungu un kārtu apspriedes un visas nesaskaņas jārisina Livonijas teritorijā.⁸⁸ Treškārt, vienošanās apliecināja kompromisu kā visreālāko un paliekošāko Livonijas zemes kungu attiecību modeli.

Ar šo vienošanos praktiski noslēdzās Rīgas arhibīskapu politisko mērķu attīstība. Pēc Livonijas brāļu pieprasījuma atsevišķā dokumentā arhibīskaps un domkapituls uz visiem laikiem atteicās no prasības pēc laicīgās kundzības pār ordeni.⁸⁹ Tas apliecina šī jautājuma nozīmi Livonijas brāļu skatījumā un viņu bažas, ka labvēlīgā situācijā arhibīskaps varētu izvirzīt pretenzijas uz laicīgo kundzību pār viņiem. Iespējams, tas norāda, ka 15. gadsimta pirmās puses arhibīskapi nebija pilnībā atmetuši mērķi īstenot varu pār Livonijas brāļiem, bet tikai atlikuši to uz tālāku nākotni.

15. gadsimta pirmā puse Rīgas arhibīskapu politikā iezīmējas ar neatlaidīgu, izsvērtu un sekmīgu virzību uz mērķi atgūt sava amata un domkapitula neatkarību no Vācu ordeņa, izmantojot pāvesta un baznīcas koncila, kā arī vasaļu atbalstu. Šī mērķa sasniegšanai piemērotus apstākļus nodrošināja Vācu ordenim nelabvēlīgās izmaiņas plašākā politiskajā telpā, kas izraisīja ordeņa varas lejupslīdi, kā arī pārmaiņas Romas katoļu baznīcas vadībā, pāvesta krēslam nonākot mazāk pērkamas personas rokās un koncilam galu galā izvirzoties

par augstāku baznīcas instanci. Tomēr arhibīskapa mērķis atgūt reālo kundzību pār Rīgas pilsētu palika nerealizēts, ordenim – kurš joprojām bija militāri spēcīgākais Livonijas zemes kungs – atsakoties šajā jautājumā piekāpties.

15. GADSIMTA OTRĀ PUŠĒ – CĪŅA PAR RĪGU

Neievērojot 1435. gadā noslēgto vienošanos, dodot dāvanas pāvestam, 1448. gadā Vācu ordenis panāca sava kandidāta – virsmestra kapelāna iecelšanu Rīgas arhibīskapa amatā.

Silvestrs (*Silvester / Silvester / Sylvester Stodewescher*, 1448–1479) nonāca līdzīgā situācijā kā Johanness V no Vallenrodes. Tomēr Silvestram bija daudz šaurāka rīcības telpa. Jau pirms stāšanās amatā viņš kļuva par savstarpēji nesavienojamu mērķu īstenošanas instrumentu jeb, kā viņa situāciju raksturo Hartmuts Bokmans (*Hartmut Boockmann*), nokļuva mīnu laukā starp Vācu ordeni, domkapitulu (atšķirībā no priekšgājējiem Silvestrs un viņa domkapituls nebija vairs sabiedrotie, bet pretinieki), vasaļiem un Rīgas pilsētu.⁹⁰ Rīgas domkapituls un arhibīskapijas vasaļi⁹¹ bija gatavi pieņemt ordeņa ieliktēni, tikai saņemot garantijas, ka viņu varas pozīcijas nepasliktināsies. Līdzīgi kā 1393. gadā, kad par Rīgas arhibīskapu kļuva Vācu ordeņa brālis, vasaļi bažījās, ka ordenis (kurš bija mazāk atkarīgs no vasaļu atbalsta nekā prelāti) varētu ierobežot viņu tiesības. Salīdzinājumā ar situāciju 1393. gadā, kad vasaļi bija rīkojuši bruņotu sacelšanos, viņu ietekme bija palielinājusies, bet Vācu ordeņa varas pozīcijas – pavājinājušās, tāpēc tam bija ar vasaļiem jārēķinās. Pēc domkapitula un vasaļu pieprasījuma virsmestrs un Silvestrs rakstiski apliecināja, ka tiks ievērota 1435. gadā noslēgtā vienošanās, domkapituls netiks spiests pārņemt Vācu ordeņa regulu un tiks respektētas visas arhibīskapa vasaļu tiesības.⁹² Savukārt virsmestrs lika Silvestram dot rakstisku solījumu, ka viņš pats nekad neizstāsies no Vācu ordeņa, vienmēr rīkosies tā interesēs un centīsies panākt domkapitula atgriešanos tā pakļautībā un regulā.⁹³

Sākumā Silvestrs kalpoja kā uzticams instruments ordeņa mērķu realizācijai, par savu augstāko mērķi deklarējot savas karjeras veidotāja – Vācu ordeņa – interešu veicināšanu.⁹⁴ 1451. gadā, piedraudot domkungiem atņemt viņu rīcībā nodotos īpašumus, arhibīskaps piespieda viņus noslēgt jaunu vienošanos ar ordeni, ko 1452. gada martā apstiprināja pāvests. Tā kā ordenim bija jāērēķinās ar Livonijas

sabiedrības interesēm, vienošanās bija kompromiss. Tas paredzēja, ka domkapitula prāvestu un dekānu kā savus “slepenos draugus un padomniekus” (*heimliche frunde und rathgeber*) izvēlēties Livonijas mestrs. Pārējie esošie domkungi drīkstēja saglabāt augustīniešu tērpu; tomēr turpmāk amatā ievēlētajiem domkungiem visiem jābūt Vācu ordeņa brāļiem, lai gan arhibīskaps un prāvests drīkstēja domkungus atbrīvot no Vācu ordeņa regulas ievērošanas. Domkapituls saglabāja tiesības ievēlēt jaunus domkungus un palika pakļauts arhibīskapa, nevis ordeņa jurisdikcijai un vizitācijai. Tas saglabāja arī tiesības ievēlēt arhibīskapu, tomēr soloties veicināt ordeņa intereses.⁹⁵ Šāds domkapitula statuss kā reālistisks, abu pušu galvenās intereses apmierinošs kompromiss saglabājās visā turpmākajā Livonijas valdījumu neatkarības laikā.

1452. gada novembrī Livonijas mestram un arhibīskapam slēdzot t.s. Kirhholmas jeb Salaspils vienošanos par kopīgu kundzību pār Rīgu, arhibīskaps bez jebkādas piepūles, lai gan tikai formāli un daļēji, sasniedza otru savu priekšteču mērķi. Mestrs pats viņam piedāvāja dalīt kundzību pār Rīgu, kā tiek uzskatīts vēstures literatūrā, cenšoties novērst pilsētas pievienošanos ordenim naidīgajai Prūsijas pilsētu savienībai vai līdzīgas savienības izveidi Livonijā.⁹⁶

Tomēr turpmākajā karjerā arhibīskaps Silvestrs izvirzīja mērķi kļūt par faktisko un vienīgo Rīgas kungu. Viņa rīcībā vērojama amata tradīciju,⁹⁷ kā arī viņa salīdzinoši vienkāršās birģeriskās izcelsmes un straujās karjeras ietekmētās personības iespāids.⁹⁸ Arhibīskapa Silvestra rīcība atklāj zināmas personiskas varas ambīcijas,⁹⁹ bet neļauj saskatīt konsekventu tālejošu, ar amatu saistītu mērķi.

Minētā mērķa sasniegšanai viņš izmantoja visu pieejamo sabiedroto praktisko palīdzību, vienlaikus ar pāvesta palīdzību cenšoties iegūt nedalītu kundzību pār Rīgu.¹⁰⁰ Sākumā Silvestrs sadarbojās ar rīdziniekiem, kuri nebija apmierināti ar dubultu kundzību, un pasludināja sevi par vienīgo viņu kungu. Arhibīskapa piekāpšanās Vācu ordeņa varas demonstrējumu priekšā un dubultās kundzības pār Rīgu atjaunošana atņēma viņam rīdzinieku simpātijas.¹⁰¹ Tad viņš meklēja savu vasaļu atbalstu, 1457. gadā paplašinot viņu mantošanas tiesības.¹⁰² Tomēr ārēja spēka – zviedru – palīdzības meklēšana noskaņoja pret arhibīskapu arī viņa vasaļus.¹⁰³ Neguvis pietiekamu ārēju atbalstu un zaudējis savus vietējos sabiedrotos, Silvestrs cieta militāru sakāvi Vācu ordeņa pārspēka priekšā un dzīves nogali pavadīja ordeņa gūstā.¹⁰⁴

Bijušais Trojas (*Troja*, Itālijā) bīskaps Stefans Grūbe (*Stephan / Stephanus Grube / Gruben*, 1480–1483), kuru Rīgas arhibīskapa amatā iecēla pāvests, noraidot Vācu ordeņa piedāvāto kandidātu, tika ierauts Rīgas pilsētas karā ar ordeni (1481–1491). Nostājoties pilsētnieku pusē un viņu iedvesmots, arhibīskaps tiecās uz nedalītu kundzību pār Rīgu, ko pāvests arī viņam piešķīra,¹⁰⁵ lai gan faktiski apliecināt savu kundzību pār pilsētu arhibīskaps nepaspēja. Viņa episkopāta īsums neļauj spriest par viņa tālejošākiem mērķiem.

Arhibīskaps Mihaels Hildebrands (*Michael Hildebrand / Hiltebrant*, 1484–1509), bijušais Livonijas mestra sekretārs, kurš bija dzimis un audzis Rēvelē un bija pieradis uzlūkot vietējo politisko dzīvi no ordeņa pozīcijām, atšķirībā no viņa priekšgājējiem no ordeņa brāļu rindām Johanna V un Silvestra nepiedzīvoja iekšēju ordeņa interešu un personisko ambīciju sadursmi. Viņš no savas puses neizvirzīja ar amatu saistītus varas mērķus, bet pildīja ordeņa mērķus, nodrošinot tam ietekmi arhibīskapijā. Arhibīskaps arī neiebilda, kad Livonijas mestrs atjaunoja kopīgu kundzību pār Rīgu, paturot sev faktisko varu pār to.¹⁰⁶

Savu personīgo ambīciju pakļaušana Vācu ordeņa politikai bija arī apstākļu diktēta nepieciešamība – tobrīd Livonijai bīstamu ārējo draudu apstākļos gan arhibīskapam, gan pārējiem ordeņa brāļiem un Livonijas sabiedrībai kopumā robežu aizstāvēšana bija kopīga, vienojoša prioritāte, kas noteica nepieciešamību pēc savstarpējās saskaņas.

15. gadsimta otrās puses divus priekšpēdējos arhibīskapus konfliktā ar Vācu ordeni vadīja konkrēts mērķis – atgūt kundzību pār Rīgu, ko drīzāk diktēja personīga varaskāre nekā amata intereses. Prelāti tiecās šo mērķi sasniegt ar visiem pieejamajiem un priekšgājēju izmēģinātajiem līdzekļiem – pāvesta un laicīgu ārēju spēku, kā arī savu vasaļu un rīdzinieku atbalstu. Silvestram šie līdzekļi izrādījās nepietiekami un nenoturīgi, liekot viņam ciest neveiksmi Vācu ordeņa fiziskā pārspēka priekšā, bet viņa amata pēcteča reālos panākumus nav iespējams izvērtēt. Citus tālejošākus un augstākus varas mērķus šiem prelātiem nebija iespēju atklāti un nepārprotami izvirzīt, līdz ar to nav iespējams spriest, vai šī perioda arhibīskapi vēl tādus apsvēra.

Gadsimta nogalē aptuveni divus gadsimtus ilgā Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeņa stīvēšanās par varu pakāpeniski apsīka līdz ar faktiski stiprākā spēka daļēju uzvaru un kompromisu, kas izrādījās reālistiskākais varas sadalījuma variants.

SECINĀJUMI

1. Manipulējamā varas sadale Livonijā ļāva zemes kungiem tiekties to pielāgot saviem politiskajiem mērķiem atkarībā no situācijas un attiecīgās personības.

Rīgas arhibīskapu varas mērķi attīstījās kā līdz 14. gadsimta pēdējam ceturksnim augšupejoša, bet pēc tam lejupslidoša likne. Rīgas bīskaps Alberts tiecās kļūt par Livonijas vadošo laicīgo un baznīcas kungu. Viņa amata pēctečiem 13. gadsimtā augstākais mērķis bija savas laicīgās un baznīcas kundzības apliecināšana pār reliģiski militāro ordeni.

13. gadsimta otrās puses Rīgas arhibīskapu varas ambīciju robežas nav iespējams precīzi noteikt. Var vienīgi izdarīt pieņēmumu, ka viņi izvirzīja pretenzijas uz kundzību pār Vācu ordeni. 14. gadsimta pirmajos trīs ceturkšņos arhibīskapi apņēmīgi tiecās apliecināt savu varu pār ordeni, paceļot šīs pretenzijas maksimāli augstā līmenī. Gadsimta pēdējā ceturksnī par arhibīskapu aktuālāko mērķi kļuva savu varas pozīciju nosargāšana. 15. gadsimta pirmajā pusē priekšplānā izvirzījās mērķis atgūt neatkarību no Vācu ordeņa. 15. gadsimta otrās puses arhibīskapi tiecās iegūt kundzību pār Rīgu, vadoties pēc personīgām, attiecīgās situācijas diktētām īstermiņa ambīcijām.

2. Arhibīskapa mērķu realizācijas iespējas pirmām kārtām ierobežoja Vācu ordeņa fiziskais pārspēks. Abu šo Livonijas zemes kungu politiskie mērķi bija diametrāli pretēji, un to varas pozīcijas attīstījās savstarpējā mijiedarbībā un apgrieztā proporcijā. Pieaugot ordeņa ietekmei, arhibīskaps nonāca aizsardzības pozīcijās un bija spiests piezemēt savus mērķus. Ordeņa varas pozīcijām pavājinoties, arhibīskaps sekmīgi spēja īstenot reālos tābrīža mērķus un uzlabot savas varas pozīcijas.

3. Rīgas arhibīskapa centienus ietekmēja vairāki Livonijas politikajā dzīvē iesaistīti un ieinteresēti spēki. Ar šo spēku palīdzību arhibīskaps tiecās īstenot savus varas mērķus:

1) Romas katoļu baznīcas galva – pāvests un 15. gadsimta trīsdesmitajos gados baznīcas koncils.

Romas katoļu baznīcas galva kā augstākā pakļautības instance baznīcas jautājumos gan arhibīskapam, gan Vācu ordenim darbojās kā vidutājs un tiesnesis to savstarpējo nesaskaņu risināšanā. Sākot ar

14. gadsimtu, pāvesta iejaukšanās vismaz daļēji pasargāja arhibīskapu no pakļaušanas Vācu ordenim ar atklātiem militāriem līdzekļiem. Ar labvēlīgiem Romas katoļu baznīcas galvas spriedumiem arhibīskaps spēja daļēji pretoties Vācu ordeņa spiedienam. Tomēr ne pāvestam, ne koncilam nebija reālu varas instrumentu savu lēmumu īstenošanai Livonijā. Tāpēc Romas katoļu baznīcas galva nespēja palīdzēt arhibīskapam realizēt viņa maksimālo mērķi. Turklāt kūrijas labvēlība bija manipulējama ar finansiāliem un diplomātiskiem paņēmieniem, tādēļ 14. gadsimta beigās Vācu ordenim izdevās to izmantot savu mērķu īstenošanā.

Aptuveni no 15. gadsimta vidus Romas katoļu baznīcas galvas ietekme uz Livonijas zemes kungu attiecībām mazinājās; šajā laikā palielinājās Livonijas iekšējo spēku – pārsvarā vasaļu – un reģiona laicīgo varu iesaiste.

2) Arhibīskapijas vasaļi.

Vasaļi sniedza arhibīskapam militāro un politisko atbalstu, bet tikai tiem izdevīgā situācijā. Vasaļiem primārais bija viņu pašu materiālais, sociālais un politiskais stāvoklis, kā arī iekšējs miers Livonijas robežās, nevis viņu zemes kunga politiskie mērķi. Tā kā vasaļu pragmatiskās intereses vislabāk varēja realizēties pēc iespējas vājāka zemes kunga vadībā, viņi sava lēņa kunga mērķus atbalstīja daļēji – pret arhibīskapa centieniem apliecināt varu pār Vācu ordeni vasaļi izturējās rezervēti, bet arhibīskapa mērķi atbrīvojot domkapitulu no pakļautības ordenim atbalstīja.

3) Ārējās laicīgās varas:

a) Sv. Romas imperators deva leģitimitāti Rīgas bīskapa / arhibīskapa laicīgās varas mērķiem un reizēm arī diplomātisku – bet ne praktisku – palīdzību to īstenošanā;

b) reģiona laicīgās varas. Prelātu politiskie mērķi mijiedarbojās ar reģiona varu interesi palielināt savu ietekmi Livonijā. Tāpēc tās sniedza arhibīskapam diplomātisku un pat militāru atbalstu. Tomēr reģiona varu sniegtā palīdzība arhibīskapam bieži bija nepietiekama un tika sniegta vienīgi tad, kad tām tas bija izdevīgi. No otras puses, konflikti ar kaimiņiem vājināja Vācu ordeņa varas pozīcijas gan Prūsijā, gan Livonijā, liekot tam būt piekāpīgākam, tā netieši sekmējot Rīgas arhibīskapa intereses.

Šie spēki palīdzēja arhibīskapam realizēt viņa politiskos mērķus, bet tikai līdz zināmai robežai. Pirmkārt, to palīdzība bija nepastāvīga un, ja tiem tas bija izdevīgi, šie spēki mēdza nostāties Vācu ordeņa

pusē. Tāpēc neviens no šiem spēkiem nebija stabils un uzticams arhibīskapa sabiedrotais. Otrkārt, minētie spēki nebija ieinteresēti arhibīskapa maksimālo mērķu sasniegšanā. Treškārt, šo spēku intereses nereti savstarpēji sadūrās, un rezultātā tie nespēja nodrošināt pietiekamu militāru un diplomātisku pretsparu Vācu ordenim. Tā šie spēki kalpoja kā arhibīskapa un ordeņa attiecības līdzsvarojošs elements, palīdzot arhibīskapam atjaunot un saglabāt tā neatkarību, bet ne realizēt varu pār Vācu ordeni.

4. Iesaistīto spēku interešu mijiedarbība diktēja nepieciešamību pēc varas līdzsvara starp prelātiem un Vācu ordeni. Tāpēc arhibīskapa maksimālais mērķis – īstenot laicīgo kundzību pār Livonijas brāļiem – atzīstams par nereālu, līdzīgi kā Vācu ordeņa maksimālais mērķis pilnībā pakļaut Rīgas arhibīskapu un domkapitulu. 15. gadsimta vidū pusēm nācās atkāpties no saviem maksimālajiem mērķiem, vairāk gan piekāpjoties arhibīskapam kā militāri vājākajam no abiem spēkiem.

Ilgspējīgākais Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa attiecību modelis bija kompromiss, kas ļāva ordenim būt noteicošajam politiskajam spēkam Livonijā, bet atstāja arhibīskapam rīcības brīvību attiecībā uz reliģiskajiem jautājumiem un viņam tieši pakļauto zemju pārvaldi, kā arī saglabāja Rīgas domkapitula faktisko neatkarību.

5. Visā viduslaiku gaitā Rīgas arhibīskapi saglabāja mērķi nodrošināt kundzību pār Rīgas pilsētu. Šī mērķa realizācija iekļāvās kontekstā ar viņu stīvēšanos ar Vācu ordeni par varu Livonijā – arhibīskapu panākumi abu mērķu īstenošanā bija savstarpēji tieši proporcionāli.

6. Atbildot uz virsrakstā izvirzīto jautājumu, jāsecina, ka vismaz 14. gadsimta pirmajos trīs ceturkšņos un, iespējams, mazāk intensīvi jau 13. gadsimta otrajā pusē Rīgas arhibīskapi nebija pasīvi Vācu ordeņa varas ambīciju upuri, bet arī paši izvirzīja ar varu saistītus mērķus, pārkāpjot aizstāvības robežas un virzoties uz šiem mērķiem stūrgalvīgi, nerēķinādamies ar reālajām iespējām. Tādējādi šajā laika periodā arī viņi veicināja spriedzi attiecībās ar Vācu ordeni. Tomēr kopš 15. gadsimta pirmās puses, arhibīskapiem nonākot aizsardzības pozīcijās, historiogrāfijas veidotais priekšstats, ka viņi bija Vācu ordeņa varas centienu upuri, visumā reāli atspoguļo situāciju.

Vai Vācu ordeņa centienus virzīja varaskāre, un kura no abiem spēkiem mērķu realizācija labāk kalpoja Livonijas drošībai un labklājībai – tas ir atsevišķi diskutējams jautājums.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Viens no nedaudzajiem autoriem, kas raksturo Rīgas arhibīskapu pozīciju kopumā (lai gan arī izdarot vispārinājumu uz atsevišķu prelātu piemēra bāzes), – Indriķis Šterns uzskata, ka šie prelāti cīnījās par sava amata, tiesību un labklājības saglabāšanu (Indriķis Šterns (2002). *Latvijas vēsture 1180–1290: Krustakari*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 567.–568. lpp.); par konkrētu arhibīskapu mērķiem īsumā ir izteikušies arī citi autori, kuru viedokļi tiks pieminēti, aplūkojot attiecīgo episkopātu.
- ² Friedrich Benninghoven (1992). Zur Rolle des Schwertbrüderordens und des Deutschen Ordens im politischen Gefüge Alt-Livlands. *Zeitschrift für Ostforschung*, 41, S. 161–185, hier S. 174; Edgars Dunsdorfs, Arnolds Spekke (1964). *Latvijas vēsture 1500–1600*. Stokholma: Daugava, 19. lpp.; Manfred Hellmann (1954). *Das Lettenland im Mittelalter: Studien zur ostbalt. Frühzeit u. lett. Stammesgeschichte, insbes. Lettgallens*. Münster; Köln: Böhlau, S. 122 (Beitrage zur Geschichte Europas I); Manfred Hellmann (1993). Der Deutsche Orden und die Stadt Riga. In: Udo Arnold (Hrsg.). *Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten Livland, Preußen und im Deutschen Reich*. Marburg: N. G. Elmer Verlag, S. 1–33, hier S. 5 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 44 = Veröffentlichungen der Internationalen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens 4); Matthias Thumser (2011). Das Baltikum im Mittelalter. Strukturen einer europäischen Geschichtsregion. *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*, 58, S. 17–30, hier S. 7.
- ³ *LUB*, I, Nr. 47.
- ⁴ *LUB*, I, Nr. 26, 40. Lidz reālai brīvībai no Brēmenes arhibīskapa un kapitula ietekmes tomēr vēl pagāja gandrīz pārdesmit gadu, jo pēdējie neatlaidīgi izvirzīja pretenzijas uz Livonijas diecēzi. Kā uzskata Frics Šoneboms, pāvests apzināti tiecās saglabāt šajā jautājumā zināmu neskaidrību, lai uzturētu savu dominējošo lomu Livonijā (Fritz Schonebohm (1910). Die Besetzung der livländischen Bistümer bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 20, S. 295–365, hier S. 312–319).
- ⁵ *IH*, X, 17; *LUB*, I, Nr. 64, 67, 68.
- ⁶ Sīkāk par Livoniju kā Sv. Romas impērijas sastāvdaļu, kā arī par Sv. Romas imperatora un Livonijas zemes kungu saitēm kopumā sk.: Manfred Hellmann (1989). *Livland und das Reich: das Problem ihrer gegenseitigen Beziehungen*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften in Kommission bei der C. H. Beck'schen Verlagsbuchhandlung, S. 2–35 (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Heft 6); Bernhart Jähnig (1998). Der Deutsche Orden und die Livländischen

- Bischofe in Spannungsfeld von Kaiser und Papst. *Nordost Archiv*, 7, S. 47–63; Valda Kļava (2014). Livonija Svētājā Romas impērijā: problēmu izpēte un attiecību piemērs no 16. gadsimta vidus. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 126.–155. lpp.; Dietmar Willoweit (2006). Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters. In: Andreas Fijal, Hans-Jörg Leuchte, Hans-Jochen Schiewer (Hrsg.). *Juristen werdent herren uf erden: Recht-Geschichte-Philologie Kolloquium zum 60. Geburtstag von Friedrich Ebel*. Göttingen: V & R Unipress, S. 179–188.
- ⁷ Manfrēds Helmans un Bernharts Jēnigs uzskata, ka bīskaps Alberts bija iecerējis Zobenbrāļu ordeni kā savas paplašinātās saimes daļu (Hellmann. *Der Deutsche Orden und die Stadt*, S. 5; Bernhart Jähnig (2011). *Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland*. Berlin: LIT Verlag, S. 14). Zobenbrāļu prasības pēc zemes viņam bija nepatīkams pavērsiens. 1210. gadā pāvests apmierināja zobenbrāļu prasību un piešķīra tiem trešo daļu no iekarotās zemes (*LUB*, I, Nr. 16), ko vēlāk apstiprināja arī Sv. Romas imperators (*LUB*, I, Nr. 19, 25). Arbusovs uzskata, ka zobenbrāļi tiecās atbrīvoties no pakļautības bīskapam baznīcas jautājumos un bija iecerējuši iegūt laicīgo varu pār prelātiem un vēlējās apvienoties ar Vācu ordeni, lai iegūtu tā atbalstu šim mērķim (Leonid Arbusow (1908). *Grundriss der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands*. Riga: Verlag von Jonck und Poliewsky, S. 22, 36).
- ⁸ Saskaņā par pāvesta legāta Vilhelma no Modēnas 1226. gadā pasludināto spriedumu Rīgas pilsētniekiem, kuri piedalījās Livonijas iekarošanā, pienācās daļa no iekarotās zemes – visi iekarojumi bija jādala līdzīgās daļās starp attiecīgā karagājiena dalībniekiem (*LUB*, I, Nr. 83).
- ⁹ Historiogrāfijā dominē viedoklis, ka pāvests bija iecerējis Livoniju kā arī laicīgajā ziņā sev tieši pakļautu valdījumu, kuru pārvaldītu viņa legāts (Arbusow. *Grundriss*, S. 23; Benninghoven. *Zur Rolle des Schwertbrüderordens*, S. 174–175, Jähnig. *Verfassung*, S. 28–29; Schonebohm. *Die Besetzung*, S. 307, 311, 313; Ernst Seraphim (1906). *Geschichte von Livland. I: Das livländische Mittelalter und die Zeit der Reformation (bis 1582)*. Gotha: Perthes, S. 34, 62, 68 (Deutsche Landesgeschichten, Bd. 7). Viedoklim par pāvesta centieniem izveidot Livonijā savu valsti oponenti Helmans (Hellmann. *Der Deutsche Orden und die Stadt*, S. 10).
- ¹⁰ Arbusow. *Grundriss*, S. 38.
- ¹¹ Seraphim. *Geschichte*, S. 34, 67.
- ¹² Jähnig. *Verfassung*, S. 28.
- ¹³ *IH*, VI, 4.
- ¹⁴ *LUB*, I, Nr. 16.
- ¹⁵ *LUB*, III, Nr. 73b.
- ¹⁶ *LUB*, VI, Nr. 2717.
- ¹⁷ Baznīcas amatpersonu rakstītajos avotos Livonija ik pa laikam tiek dēvēta par Svētā Krēsla īpašumu (piemēram, *LUB*, I, Nr. 149, 577, 584). 1219. gadā arī pāvests apstiprināja Livonijas bīskapa un viņa diecēzes īpašumtiesības uz iekarotajām igauņu, sēļu un zemgaļu zemēm (*LUB*, I, Nr. 45).

- ¹⁸ LUB, I, Nr. 149.
- ¹⁹ LUB, I, Nr. 277; LUB, VI, Nr. 3024b.
- ²⁰ LUB, I, regests Nr. 429; LUB, VI, regests Nr. 2745.
- ²¹ *Tabulae Ordinis Theutonici* [...] (1869). Ed. Ernestus Strehlke. Berolini: Apud Weidmannos, No. 295–296.
- ²² Piemēram: Fragmentum deductionis procuratoris ordinis Sancte Marie Theutonicorum = Sv. Marijas Vācu ordeņa prokuratora taisnošanās raksta fragments. No: *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312 / Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā* (2010). Tulk., koment. Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 313., 315., 339. lpp.
- ²³ Kā uzskata Jēnigs, Vācu ordenis apņēmīgi sekoja Sv. Romas impērijā valdošajām tradīcijām laicīgiem pirmiem uzņemties diecēžu aizbildņa funkciju un tādā veidā pakļaut tās savai ietekmei (Bernhart Jähniņg (1997). *Der Kampf des Deutschen Ordens um die Schutzherrschaft über die livländischen Bistümer*. In: Zenon Hubert Nowak (Hrsg.). *Ritterorden und Kirsche im Mittelalter*. Torun, S. 97–111, hier S. 97, 100–101 (Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica, 9).
- ²⁴ Livonijas un Prūsijas arhidiecēze tika dibināta 1245. gadā, 1251. gadā par metropolita sēdekli tika izvēlēta Rīga, tomēr šeit arhibīskaps varēja sākt rezidēt pēc Rīgas bīskapa Nikolausa nāves.
- ²⁵ Tieši Vācu ordeņa spiediena rezultātā arhibīskaps pārcēla savu sēdekli uz Rīgu, vienošanās ar ordeni aizliedza viņam rezidēt tā varas centrā – Prūsijā (LUB, I, Nr. 202, 220; LUB, III, Nr. 218).
- ²⁶ Arbusow. *Grundriss*, S. 39; Schonebohm. *Die Besetzung*, S. 320–321.
- ²⁷ 1249. gadā, “ņemot vērā Vācu ordeņa nopelnus ticības labā”, pāvests aizliedza arhibīskapam kaitēt ordenim un uzlikt tam baznīcas sodus (LUB, I, Nr. 209, 262).
- ²⁸ LUB, I, Nr. 406. Šterns pieņem, ka Albertu II uz šādu soli pamudināja 1255. gadā Vācu ordeņa noslēgtais sadarbības līgums ar arhibīskapam pakļauto Rīgas pilsētu (saskaņā ar to pilsētnieki solīja ordenim palīdzību, ja tam Livonijā nepamatoti uzbruks (LUB, VI, regests Nr. 314b), kā arī 1266. gadā noslēgtais draudzības līgums ar Rīgas domkapitulu (LUB, I, Nr. 353), kas, viņaprāt, izolēja arhibīskapu (Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 565. lpp.). Viljama Urbana skatījumā arhibīskapa un grāfa Gunzelīna vienošanās bija savvērestība ar mērķi sagrābt varu Livonijā, izstumjot Vācu ordeni un savā starpā sadalot tā zemes. Uz to, viņaprāt, bīskapu pamudināja neapmierinātība ar ordeņa patstāvību un to, ka tas uzurpēja Alberta II zemes un kūdīja viņa domkungus (William Urban (2007). *Tevtonskii Orden*. Moskva: Hranitel', s. 162–164). Lai gan šāda vēlēšanās varētu būt bijusi saprotama, minētais vienošanās dokuments tieši nenorāda uz mērķi pārņemt un sadalīt Vācu ordeņa zemes. Bez tam attiecīgajā brīdī vēl nebija pabeigta pilnīga pamatiedzīvotāju pakļaušana, kura, tāpat kā kaimiņu iebrukumu atvairīšana, nebija iespējama bez pastāvīga spēka klātbūtnes.

- ²⁹ *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312 / Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā* (2010). Tulk., koment. Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 33., 71., 111., 147., 177., 219., 243., 279., 303. lpp.; *LUB*, I, Nr. 577, 584.
- ³⁰ *LUB*, I, Nr. 584.
- ³¹ Pēc ordeņa lūguma 1274. gadā Sv. Romas imperators izdeva dokumentu, kas apliecināja Vācu ordeņa laicīgo varu pār Rīgu (*LUB*, I, Nr. 445), lai gan faktiskais pilsētas kungs bija arhibīskaps.
- ³² *Franciscus de Moliano*, 33., 147., 177., 219., 279., 303. lpp.
- ³³ *LUB*, I, Nr. 570, 572. Leonīds Arbuzovs un Manfrēds Helmans Rīgas arhibīskapa, Tērbatas un Sāmsalas–Vikas bīskapu centienus (1297. gada vasaras beigās) samierināt Rīgas pilsētu un Vācu ordeni (*LUB*, I, Nr. 568; *LUB*, VI, reģests Nr. 650a) traktē kā ridzinieku sākotnējo panākumu iedvesmoto ordeņa pretinieku mobilizēšanos un minēto prelātu vēršanos pret ordeni (Arbusow. *Grundriss*, S. 48; Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 14). Lai gan nav šaubu, ka prelātiem tuvāka bija Rīgas pozīcija, nav pietiekama pamata traktēt vidutāja centienus (kuros iesaistījās arī Daugavgrīvas klostera abats) kā nostāšanos pret ordeni.
- ³⁴ *Franciscus de Moliano*, 33., 41.–43., 71., 83., 111., 119., 147., 177., 219., 243.–245., 277.–279., 303. lpp.; *LUB*, I, Nr. 584.
- ³⁵ *LUB*, I, Nr. 582, 584.
- ³⁶ *LUB*, I, Nr. 577, 582, 584.
- ³⁷ Fragmentum deductionis procuratoris ordinis Sancte Marie Theutonicorum / Sv. Marijas Vācu ordeņa prokuratora taisnošanās raksta fragments. No: *Franciscus de Moliano*, 312.–365. lpp., šeit 323.–327. lpp.
- ³⁸ Johannes Haller (1908). *Die Verschwörung von Segewold 1316*. Rīga: W. F. Häcker, S. 7; Jähnig. *Der Deutsche Orden und die Livländischen Bischöfe*, S. 57; Gustavs Strenga (2004). Dominikāņu un franciskāņu loma Rīgas pilsētas arhibīskapa un Vācu Livonijas ordeņa konfliktā (1297–1330). *Latvijas Vēsture*, 1, 46.–56. lpp., šeit 52.–53. lpp.; Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 352. lpp.
- ³⁹ *LUB*, II, Nr. 616, 630, 661, 700, 710.
- ⁴⁰ Jähnig. *Verfassung*, S. 50.
- ⁴¹ Johanness Hallers (*Johannes Haller*) uzskata, ka Vācu ordenim tempļiešu liktenis nedraudēja, jo tam bija sava teritoriāla valsts un tā pretinieks – atšķirībā no tempļiešiem, pret kuriem vērsās ietekmīgākā Rietumu kristīgās pasaules valsts, – bija tikai viens arhibīskaps un pilsēta (Haller. *Die Verschwörung von Segewold*, S. 8).
- ⁴² 1330. gada aprīlī pāvesta rīkojumā atreferēta Rīgas arhibīskapa un domkapitula sūdzība, ka Vācu ordeņa brāļi, kuri, “kā zināms”, ir Rīgas baznīcas provinces vasaļi, atsakās dot attiecīgajiem prelātiem paklausības zvērestu (*LUB*, II, Nr. 742). 1336. gadā pāvests šo arhibīskapa uzstādījumu, ka Vācu ordenis ir Rīgas arhibīskapa vasalis, vēlreiz atkārtoja savā rīkojumā (*LUB*, II, Nr. 778).

- ⁴³ Jēnigs uzskata, ka līdz 1330. gadam Fridrihs uzstāja tikai uz kundzību pār Vācu ordeni baznīcas jautājumos (Jähnig. *Verfassung*, S. 50; Bernhart Jähnig (2003). *Erzbistum Riga*. In: Erwin Gatz (Hrsg.). *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*. Freiburg im Breisgau: Herder, S. 623-630, hier S. 624).
- ⁴⁴ *LUB*, II, Nr. 711; Jähnig. *Verfassung*, S. 50.
- ⁴⁵ *LUB*, II, Nr. 948.
- ⁴⁶ *LUB*, II, Nr. 821.
- ⁴⁷ Pēc Jēniga domām, Fromholda episkopātā arhibīskapa varas mērķi sasniedza augstāko punktu (Jähnig. *Verfassung*, S. 50, 52; Jähnig. *Der Deutsche Orden und die Livländischen Bischofe*, S. 58).
- ⁴⁸ *LUB*, II, Nr. 968.
- ⁴⁹ *LUB*, II, Nr. 742. 1366. gadā pēc arhibīskapa lūguma Sv. Romas imperators iecēla vairākus laicīgus valdniekus (Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas un Polijas karaļus, kā arī Šetines un Mēklenburgas hercogus) par arhibīskapa privilēģiju un tiesību aizstāvjiem (*LUB*, II, Nr. 1030); pildot šo rīkojumu, Mēklenburgas hercogs vērsās pie Vācu ordeņa virsmestra ar aicinājumu nodot kundzību pār Rīgu arhibīskapam un pildīt citus pāvesta noteiktos izlīguma punktus (*LUB*, II, Nr. 1032).
- ⁵⁰ *LUB*, II, Nr. 1033.
- ⁵¹ *Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae / Vartberges Hermaņa Livonijas hronika* (2005). Tulk., koment. Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 101.–103. lpp.
- ⁵² *LUB*, III, Nr. 1081, 1090; *LUB*, VI, Nr. 2899.
- ⁵³ *LUB*, III, Nr. 1094. Augustīniešu regulu Rīgas domkapitulam jau bija piešķīris bīskaps Meinards. Bīskaps Alberts I nomainīja to pret premonstriešu regulu. Historiogrāfijā tas tiek skaidrots atšķirīgi. Piemēram, Konstantīns Metīgs uzskata, ka ar šo soli Alberts I cerēja vairo neatkarību no Brēmenes arhibīskapa (no kura domkapituls bija saņēmis augustīniešu regulu) un ar stingrākās premonstriešu kapitula subordinācijas bīskapam palīdzību tiecās stiprināt savu varu (Constantin Mettig (1875). *Zur Verfassungsgeschichte des Rigaschen Domkapitels*. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 12, S. 509–537, hier S. 518–519). Pēc Oskara Štafenhāgena domām, bīskaps uzskatīja, ka stingrākā premonstriešu regula veicinās disciplīnu un tādējādi būs piemērotāka kristīgās misijas apstākļiem (Oskar Stavenhagen (1902). *Der Kampf des Deutschen Ordens in Livland um den livländischen Einheitsstaat im 14. Jahrhundert*. *Baltische Monatschrift*, LIII, S. 146–159; 209–228, hier S. 152).
- ⁵⁴ Mario Glauert (2004). *Die Bindung des Domkapitels von Riga an die Regel des Deutschen Ordens*. In: Radoslaw Biskup, Mario Glauert (Hrsg.). *Die Domkapitel des Deutschen Ordens in Preussen und Livland*. Münster: Aschendorff, S. 269–316, hier S. 277; Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 27; Jähnig. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 102; Seraphim. *Geschichte*, S. 104; Stavenhagen. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 152–153. Par to, vai šādi cerēto mērķi izdevās sasniegt, historiogrāfijā domas dalās.

Piemēram, Serafims uzskata, ka fakts, ka Zigfrīda amata pēctecis jau uzdrošinājās lielāko sava amata termiņu rezidēt Livonijā, apliecina pozitīvu rezultātu (Seraphim. *Geschichte*, S. 104). Savukārt Glauerts un Jēnigs apšauba, ka regulas maiņa sasniedza mērķi (Glauert. *Die Bindung des Domkapitels von Riga*, S. 277; Jähnig. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 102).

- ⁵⁵ Konkrētais arhibīskapa un vasaļu konflikta iegansts bija Ikšķiles pils ieķīlāšana Vācu ordenim pret aizdevumu (*LUB*, III, Nr. 1259). Ordenis 1388. gadā pieprasīja naudu atdot vai šo stratēģiski svarīgo nocietinājumu nodot tā rīcībā. Kad arhibīskaps nevis izmantoja tiesības pili izpirkt, bet sūdzējās pāvestam (*LUB*, III, Nr. 1256, 1257) un 1391. gadā saņēma tā aizliegumu arhibīskapijas pili ieķīlāt pie šī valdījuma nepiederošām personām (*LUB*, III, Nr. 1295, 1318, regests Nr. 1510), ordenis aizstāvēja arhibīskapa vasaļu tiesības brīvi rīkoties ar saviem lēņiem visas Rīgas diecēzes robežās un uzkurināja viņos uzskatu, ka arhibīskapa politika un pāvesta iejaukšanās apdraud viņu lēņu tiesības un nāk zemei tikai par sliktu (Stavenhagen. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 155–156).
- ⁵⁶ Glauert. *Die Bindung des Domkapitels von Riga*, S. 280; Stavenhagen. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 156. Jautājums par to, kādi bija reālie mērķi arhibīskapa kontaktam ar lietuviešiem, ir strīdīgs, un nav tiešu pierādījumu, ka arhibīskaps vēlējās saņemt lietuviešu militāro palīdzību pret Vācu ordeni. Tomēr 1388. gadā viņš patiešām bija kontaktējies ar Lietuvu (*LUB*, III, Nr. 1322; *LUB*, VI, Nr. 3099).
- ⁵⁷ *LUB*, III, Nr. 1315, 1327, 1328, 1338 (ar šo dokumentu Sv. Romas imperators apstiprināja savu priekšgājēju piešķirtās privilēģijas Rīgas arhibīskapam un apliecināja viņu kā Sv. Romas impērijas firstu), Nr. 1368.
- ⁵⁸ *LUB*, III, Nr. 1314. Pēc arhibīskapa lūguma viņu atbalstošas vēstules pāvestam rakstīja arī Libekas bīskaps, kā arī Braunšveigas un Saksijas hercogi (*LUB*, III, Nr. 1307, 1308, 1310, 1313). Arhibīskaps bija vērsies arī pie Dānijas karalienes, taču viņa atturējās iejaukties (*LUB*, III, Nr. 1329).
- ⁵⁹ *LUB*, III, Nr. 1344, 1349.
- ⁶⁰ Ordenis atdeva pāvestam ienākumus, kas gūti no Rīgas arhibīskapijas īpašumiem laikā, kad tas tos pārvaldīja arhibīskapa prombūtnē. Kopumā pāvestam šajā gadījumā tika samaksāts 12 000 guldeņu (*LUB*, III, Nr. 1333; *LUB*, IV, Nr. 1349, 1352, 1357; Jan-Erik Beuttel (1999). *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens an der Römischen Kurie. Amt, Funktionen, personelles Umfeld und Finanzierung*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, S. 207, 558; Bernhart Jähnig (1970). *Johann von Wallenrode. O. T. Erzbischof von Riga, königlicher Rat, Deutchordensdiplomat und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils (um 1370–1419)*. Bonn; Goddesberg: Verlag Wissenschaftliches Archiv, S. 17–18 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Bd. 24); Theodor Kallmeyer (1842). *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels, nebst Untersuchungen über streitige Gegenstände in derselben mit urkundlichen Beilagen. Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte*

- Liv-, Est- und Kurlands*, 2, S. 197–340, hier S. 158). Pēc apstiprināšanas amatā Johanness V tika bez kavēšanās uzņemts Vācu ordenī (*LUB*, VI, regests Nr. 1641a). Pāvests atcēla ordenim uzliktos baznīcas sodus (*LUB*, III, Nr. 1344), pavēlēja turpmāk ievēlētajiem Rīgas domkungiem iestāties Vācu ordenī (*LUB*, IV, Nr. 1351), kā arī piešķīra ordenim tiesības ierosināt un apstiprināt Rīgas domkungus amatā (*LUB*, IV, Nr. 1353), tādējādi pilnībā inkorporējot Rīgas domkapitulu Vācu ordenī. 1397. gadā pāvests izdeva rīkojumu, ka arī Rīgas arhibīskapam turpmāk jābūt Vācu ordeņa brālim (*LUB*, IV, Nr. 1446).
- ⁶¹ *LUB*, IV, Nr. 1398, 1634, 1653, 1892–1894; *LUB*, V, Nr. 2063, 2090, 2094; *LUB*, VI, Nr. 2996; Jähnig. *Johann von Wallenrode*, S. 37–39.
- ⁶² Jēnigs raksturo Johannesu no Vallenrodes kā tipisku laiciskotās baznīcas pārstāvi, kurš vēlējās baudīt līdzvērtīgu varu un statusu kā citi augstākie prelāti Sv. Romas impērijā, kur valdīja tradīcija baznīcas kungiem vienlaikus pildīt arī zemes kunga funkciju (Jähnig. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 102–103).
- ⁶³ 1405. gadā arhibīskaps ar Livonijas mestru noslēdza vienošanos, saskaņā ar kuru mestrs tika uz 12 gadiem iecelts par arhibīskapijas laicīgo pārvaldnieku, bet Johanness V ik gadu saņēma 4000 guldeņus (*LUB*, VI, Nr. 2992). Ieguvis brīvību un materiālo neatkarību, viņš uz visiem laikiem pameta šo neatrisināmu konfliktu plosīto Romas katoļu pasaules nomali un ilgus gadus pildīja dažādas atbildīgas diplomātiskas misijas Sv. Romas imperatora, pāvesta un Vācu ordeņa virsmestra uzdevumā. Mūža nogalē, vēloties nodrošināties ar lielākiem ienākumiem un pastāvīgāku dzīvesvietu, Johanness V pretendēja uz samērā pārtikušo Lutihs (*Lüttich / Leodium*, mūsdienu Lježa Beļģijā) bīskapa krēslu, ko viņš ieguva 1418. gadā. Taču Johanness nevēlējās pamest arī Rīgas arhibīskapa amatu, lai turpinātu saņemt ienākumus arī no tā. Pāvests Martins V kategoriski atteicās atļaut viņam vienlaikus vadīt divas savstarpēji attālas diecēzes (*LUB*, V, Nr. 2198, 2230, 2231, 2234, 2238, 2262).
- ⁶⁴ *LUB*, V, Nr. 2669.
- ⁶⁵ *LUB*, V, Nr. 2705; *LUB*, VII, Nr. 62, 63.
- ⁶⁶ Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 33; Jan Kostrzak (1984). Frühe Formen des altlivländischen Landtages. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 32, Heft 2, S. 165–198, hier S. 190; Indriķis Šterns (1997). *Latvijas vēsture 1290–1500*. Rīga: Daugava, 336., 340. lpp.; Ilgvars Misāns (2006). Organisation und Ablauf der Livlandischen Land- und Stadtetage. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, 51, S. 49–62, hier S. 52; Heinz von zur Mühlen (1994). Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit (etwa 1180–1561). In: Gert von Pistohlkors (Hrsg.). *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler Verlag, S. 25–172, hier S. 128; Thumser. *Das Baltikum*, S. 8.
- ⁶⁷ Vācu ordeņa militāro, politisko un materiālo stāvokli bija satricinājusi sakāve Tannenbergas (Grīnvaldes / Grunvaldes jeb Žalgires) kaujā 1410. gadā. Turpmākie neveiksmīgie konflikti ar Poliju-Lietuvu noteica tā

tālāku varas lejupslīdi. Bez tam 1418. gadā pāvests bija pasludinājis par spēkā neesošām visas kopš Lielās Shizmas sākuma (1378. gada) veiktās reliģisko struktūru apvienošanās un inkorporācijas – publisks strīds ar arhibīskapu varētu atgādināt kūrījai, ka šis noteikums jāattiecina arī uz Rīgas domkapitula inkorporāciju ordenī. Turklāt virsmestrs bija cerējis (kā izrādījās, veltīgi) uz arhibīskapa un viņa vasaļu atbalstu karā pret poļiem (Glauert. *Die Bindung des Domkapitels von Riga*, S. 294).

⁶⁸ *LUB*, VII, Nr. 145, 151, 201, 235.

⁶⁹ *LUB*, VII, Nr. 259.

⁷⁰ *LUB*, VII, Nr. 280.

⁷¹ *LUB*, VII, Nr. 537.

⁷² Arhibīskaps bija sūdzējies virsmestram, ka Livonijas brāļi bruņojas un gatavojas likt lietā spēku (*LUB*, VII, Nr. 718). Virsmestrs, bažīdamies, ka Livonijas mestra nesavaldība var radīt ordenim nepatīkamu starptautisku rezonansi, ieteica viņam samierināties ar domkapitula pāriešanu augstīniešu regulā un brīdināja nekādā gadījumā neuzsākt karu pret arhibīskapu (*LUB*, VII, Nr. 713, 718).

⁷³ *LUB*, VIII, Nr. 167, 175, 189, 203.

⁷⁴ 1435. gadā Livonijas zemes kungu un kārtu sanāksmē panāktajā izlīgumā šis jautājums tika atstāts atklāts: arhibīskaps piekrita 12 gadus atturēties no pretenzijām uz kundzību pār Rīgu (*LUB*, VIII, Nr. 1018).

⁷⁵ *LUB*, VII, Nr. 696. Livonijas bīskapi pēc 1428. gada janvārī notikušās diecēzes augstākās garīdzniecības sanāksmes sūtīja delegāciju uz Romu, lai sūdzētos pāvestam par Vācu ordeni. Kurzemē Vācu ordeņa Grobiņas fogts ar palīgiem delegācijai uzbruka un to – kopumā 16 cilvēkus, lielākoties garīdzniekus – noslepkavoja. Vaina par noziegumu tika uzvelta tā tiešajam izpildītājam, tomēr neviens nešaubījās, ka aiz viņa stāv Vācu ordenis. Šī nozieguma apstākļu, iemeslu un seku analīzi sīkāk sk.: Eva Eihmane (2013). Livonijas bīskapu delegācijas slepkavība 1428. gadā: zināmais un nezināmais. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 29.–59. lpp.

⁷⁶ Pie arhibīskapa zemju robežām ordenis turēja gatavībā savu karaspēku, ko tas bija gatavs likt lietā gadījumā, ja pretinieki nepieķāptos (*LUB*, VIII, Nr. 321, 322, 336, 945).

⁷⁷ 1430. gada oktobrī ordenis uzspieda arhibīskapam vienošanos, kas paredzēja domkapitula atgriešanos pie Vācu ordeņa regulas (*LUB*, VIII, Nr. 322, 336, 852, 945). Vēlāk arhibīskaps un domkapituls šo vienošanos pasludināja kā viņiem uzspiestu un atteicās to dokumentāli apstiprināt (*LUB*, VIII, Nr. 366). Nākamajās sarunās domkapituls izkaulēja sev izdevīgākus vienošanās noteikumus (*LUB*, VIII, Nr. 369, 945), uz kuru pamata 1431. gada februārī Livonijas kārtu sanāksmē tika panākta tālāk minētā vienošanās.

⁷⁸ *LUB*, VIII, Nr. 410.

⁷⁹ *LUB*, VIII, Nr. 342, 464, 483, 494.

⁸⁰ *LUB*, VIII, Nr. 527, 556, 558, 579.

⁸¹ *LUB*, VIII, Nr. 673.

- ⁸² Ar vilcināšanos ieradušies koncilā, Vācu ordeņa pārstāvji nespēja savstarpēji vienoties kopīgai rīcībai. Viņiem pat nebija oficiālu pilnvaru pārstāvēt Livonijas brāļus to konfliktā ar Rīgas domkapitulu. Rezultātā šajā jautājumā viņi ieturēja pasīvu pozīciju (*LUB*, VIII, Nr. 317, 329, 607, 881, 961, 1014; Beuttel. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens*, S. 55, 213, 223; Bernhart Jähnig (2004). Die Rigische Sache des Deutschen Ordens zur Zeit des Erzbischofs Henning Scharpenberg bis zur Landeseinung von 1435. In: Bernhart Jähnig, Klaus Militzer (Hrsg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, S. 113–135, hier S. 126, 132–133).
- ⁸³ Klauss Milicers (2009). *Vācu ordeņa vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 221. lpp.
- ⁸⁴ *LUB*, VIII, Nr. 786, 787, 861, 874, 886, 912, 913, 918, 919.
- ⁸⁵ *LUB*, VIII, Nr. 778, 837, 852, 891, 945.
- ⁸⁶ Saskaņā ar vienošanos, kas ar virsmestra starpniecību tika noslēgta 1397. gadā Dancigā (lai panāktu izlīgumu starp Vācu ordeni, no vienas puses, un Tērbatas bīskapu un ar domkapitula inkorporāciju ordenī neapmierinātajiem arhibīskapa vasaļiem, no otras), Livonijas brāļiem vairs nebija tiesību pieprasīt pārējo zemes kungu padotajiem piedalīties ordeņa militārajos pasākumos (*LUB*, IV, Nr. 1459).
- ⁸⁷ *LUB*, VIII, Nr. 1019.
- ⁸⁸ *LUB*, VIII, Nr. 1020.
- ⁸⁹ *LUB*, IX, Nr. 125.
- ⁹⁰ Harmut Boockmann (1986). Der Einzug des Erzbischofs Sylvester Stodewescher von Riga in sein Erzbistum im Jahre 1449. *Zeitschrift für Ostforschung*, 35, S. 1–17, hier S. 10, 15.
- ⁹¹ Rīgas domkapitula un vasaļu intereses bija savijušās, jo domkungi bieži bija Livonijas vasaļu dzimtu pārstāvji – ilgtermiņā bija sasniegts mērķis, ko bija izvirzījis arhibīskaps Zigfrīds, 1373. gadā nomainot domkapitula regulu.
- ⁹² *LUB*, X, Nr. 578, 579, 584.
- ⁹³ *LUB*, X, Nr. 598.
- ⁹⁴ *LUB*, X, Nr. 619, 628.
- ⁹⁵ *LUB*, XI, Nr. 159, 203.
- ⁹⁶ Das rothe Buch inter archiepiscopalia (1848). In: *Scriptores rerum Livonicarum*, Bd. II. Riga; Leipzig: Eduard Frankens Verlags Comptoir, S. 729–804, hier S. 743; *LUB*, XI, Nr. 234, 323, 324; Arbusow. *Grundriss*, S. 102; Seraphim. *Geschichte*, S. 147.
- ⁹⁷ Pēc Bokmana domām, arhibīskapa amata pildīšana neizbēgami nozīmēja konkurēšanu ar Vācu ordeni (Boockmann. Der Einzug des Erzbischofs, S. 16).
- ⁹⁸ *LUB*, X, Nr. 628; Boockmann. Der Einzug des Erzbischofs, S. 5, 8, 13; Jähnig. Der Kampf des Deutschen Ordens, S. 104.
- ⁹⁹ Gert Kroeger (1930). Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um die Herrschaft über Riga. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 24, S. 147–280; Seraphim. *Geschichte*, S. 154.

- ¹⁰⁰ *MLA*, IV, Nr. 109.
- ¹⁰¹ *LUB*, XI, Nr. 329, 330, 333, 334, 362, 363, 374, 445, 722; *MLA*, IV, Nr. 101, 102, 106, 108; Arbusow. *Grundriss*, S. 103; Māra Caune (1975). Rīgas pēdējais bruņotais konflikts ar Livonijas ordeni (1481–1491). *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 8, 36.–45. lpp., šeit 37. lpp.; Mühlen. *Livland*, S. 82.
- ¹⁰² *LUB*, XI, Nr. 644, 645; Arbusow. *Grundriss*, S. 103; Mühlen. *Livland*, S. 82.
- ¹⁰³ Jähnig. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S.104.
- ¹⁰⁴ *MLA*, IV, Nr. 118; Mühlen. *Livland*, S. 82.
- ¹⁰⁵ *MLA*, IV, Nr. 120, 123. Pēc Vācu ordeņa lūguma Sv. Romas imperators savukārt pavēlēja rīdziniekiem palikt ordeņa pakļautībā (*MLA*, IV, Nr. 121, 122).
- ¹⁰⁶ Arbusow. *Grundriss*, S. 110; Seraphim. *Geschichte*, S. 157. Kā atzīmē Jēnigs, arhibīskaps Hildebrands nodrošināja Vācu ordenim kāroto arhibīskapijas aizbildņa funkciju Sv. Romas impērijā tradicionāli īstenotā veidolā (Jähnig. *Der Kampf des Deutschen Ordens*, S. 105).

SAĪSINĀJUMI

- IH* – *Indriķa hronika* (2001). Tulk. Ābrams Feldhūns, koment. Ēvalds Murgurēvičs. Rīga: Annele.
- LUB* – *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. I (1853), Bd. II (1855), Bd. III (1857), Bd. IV (1859). Friedrich Georg Bunge (Hrsg.). Reval: Kluge und Ströhm; Bd. V (1867), Bd. VI (1873). Friedrich Georg Bunge (Hrsg.). Rīga: Nikolai Kymmel; Bd. VII (1881), Bd. VIII (1884), Bd. IX (1889). Hermann Hildebrand (Hrsg.). Rīga; Moskau: Verlag von J. Deubner; Bd. X (1896), Bd. XI (1905). Philipp Schwartz, August von Bulmerincq (Hrsg.). Rīga; Moskau: Verlag von J. Deubner.
- MLA* – *Monumenta Livoniae antiquae*. Bd. IV (1844). Karl Eduard Napiersky (Hrsg.). Rīga; Leipzig: Eduard Frantzen's Verlags – Comptoir.

ARCHBISHOPS OF RIGA: VICTIMS OF THE TEUTONIC KNIGHTS' LUST FOR POWER? POWER AMBITIONS OF THE ARCHBISHOPS OF RIGA IN LIVONIA

Eva Eihmane

Dr. hist., Mg. philol.

Research interests: relationships between the Teutonic Order and the bishops of Livonia, 14th–15th century events in Livonia in the context of late medieval changes in Western Christendom, crusades in Livonia.

E-mail: eva.eihmane@gmail.com

What did each of the conflicting parties exactly try to achieve – this is one of the fundamental questions that need to be answered in order to understand the essence of the almost two centuries long discords between the Archbishop of Riga and Teutonic Order. The study focuses on one of the conflicting parties, searching answers to the following questions: what were the Archbishop's of Riga goals and the tools he used to achieve them, what forces affected their implementation, did his goals change in the course of time and if so, why, how justified is the dominating in historiography impression that on the whole the prelates were passive victims of the Teutonic Knights' lust for power? The Archbishop's of Riga ambitions are followed through in chronological order to establish the dynamics of their development.

Key words: Archbishop of Riga, Teutonic Order, Cathedral Chapter, power, subordination.

Summary

The history of the Archbishop's of Riga ambitions starts with Bishop Albert (1199–1229). His ambitions of ecclesiastic and secular rule over Livonia set the limit for the goals of his predecessors and it was during his episcopate that the judicial framework of their power was set up. Bishop Albert partially reached his goal: he was granted highest ecclesiastic authority over the other landlords and secular authority over the Livonian Brothers of the Sword. His lordship over the latter was, however, ambiguous due to the unclear limits of the power of the Pope and the Holy Roman Emperor in Livonia.

It had far-reaching consequences because it was the religious order of knights that in practice set the borders of the Archbishop's of Riga ambitions. Unlike the Livonian bishops who never contested the Archbishop's ecclesiastic supremacy, the Livonian Brothers of the Sword and even more so, the Teutonic Order not only contested their secular and even ecclesiastic subordination to the Bishop (as of 1251 Archbishop) of Riga, but also yielded an increasing pressure on the latter's own sphere of power and properties.

Thus it became the Archbishop's of Riga highest power ambition to assert his ecclesiastic and secular authority over the Livonian branch of the Teutonic Order. It was important for three reasons: as a matter of principle, as a path towards his highest possible goal of reaching the dominating political and ecclesiastic position in Livonia and as a self-defence tool, by which to prevent or at least lessen the Order's pressure on his power and properties.

Sources do not allow to clearly establish whether the attacks by the Teutonic Order on the Archbishop's of Riga in the second half of the

13th century were a reaction to the latter's claims of supremacy over the former or a part of the Order's pressure on the Archbishop's power sphere and properties.

The Archbishops of the first three quarters of the 14th century insistently pursued secular and ecclesiastic authority over the Teutonic Order exceeding the limits of self-defence. Their main tool towards this goal was Papal assistance, which they tried to secure by filing claims against the Order at the Holy See.

As the Teutonic Knights' power in Livonia grew, in the last quarter of the 14th century the Archbishop's ambitions declined, the defence of his own power sphere against the increasing pressure from the part of the Order becoming his most urgent task. Disappointed in the effectiveness of the Papal assistance, the Archbishop focused on the consolidation of his power base in Livonia by building up support among his vassals.

In the last decade of the 14th century when the Teutonic Order bribed the Pope into incorporating the Riga Cathedral Chapter into the Order, the formal hierarchy between the two leading competing Livonian powers was reversed.

The two Archbishops succeeding Johannes V (1393–1418), who was a loyal brother of the Teutonic Order, set the independence of their office as their immediate goal. They insistently strove towards it through Papal support, simultaneously consolidating their local power base. After the Teutonic Order forced them partially to give up thus achieved independence, the Archbishop turned for help to the Church Council. Its support together with the striving of the local society towards a balance between the two powers and an indirect neighbour's help – the defeat of the Livonian Knights at the hands of the Lithuanians in 1435 – brought about an agreement, which bound the Teutonic Order always to respect the independence of the Riga Cathedral Chapter.

However, member of the Teutonic Order Sylvester (1448–1479), in the first part of his Archbishop's career serving the goals of the Order, forced on the Riga Cathedral Chapter partial incorporation into the Order. This compromise arrangement, which allowed the Chapter practical freedom of action, turned out to be a sustainable solution.

The agreement of 1435 completed the development of the Archbishop's of Riga ambitions. His urgent goal was achieved and he issued a waiver of any future claims of supremacy over the Livonian Knights.

In the second half of the 15th century the Archbishops of Riga set only short-term personal goals. Sylvester, in the latter part of his career, and Stephan (1480–1483) strove to become the sole lords of the town of Riga, resorting to all available allies: the burghers of Riga, the Pope, their own vassals and a neighbouring power. Archbishop Michael (1484–1509) remained a loyal member of the Teutonic Order, the defence of the Livonian Eastern borders being a high shared priority.

As of 1330 when the Teutonic Order conquered the town of Riga, the regaining of the lordship over it become the Archbishop's second goal, which he consistently tried to achieve with little success, except for a period of formally shared lordship with the Livonian Master in the second half of the 15th century.

The research leads to the following main conclusions:

- The easy-to-manipulate nature of the organisation of power in Livonia allowed the landlords to try to adapt it to their ambitions.
- The Archbishop's of Riga highest goal was achieving practical secular and ecclesiastic authority over the Teutonic Order.
- The Archbishop's of Riga goals developed along a downward curve.
- In the first three quarters of the 14th century the Archbishops were not passive victims of the Teutonic Order's lust for power but contributed to the discords with the latter by striving at supremacy over it.
- The Archbishop of Riga strove towards his goals with the help of the Pope, the local society, vassals in particular, and with that of neighbouring powers.
- The interaction of the interests of these forces dictated the need for the balance of power between the Archbishop of Riga and the religious order of knights and worked against the highest goals of both of these conflicting parties. Consequently each had to recede from their attempts completely to subjugate the other to his rule.
- The lordship over the town of Riga was the prize of the winner in the struggle for the dominating power position in Livonia.

Iesniegts 04.09.2013.